

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI**

**ÁJINIYAZ ATÍNDAGÍ NÓKIS MÁMLEKETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ**

BASLAWISH TÁLIM FAKULTETI

Ulıwma pedogigika hám psixologya kafedrası

Baslawish tálım baǵdarı 4a-kurs talabası

Tansıqbaeva Nargiza Spandiyarovna

**TEMA: OQÍWSHÍLARǴA ESTETIKALÍQ TÁRBYA BERIW-PEDAGOGIKALÍQ
MASHQALA SÍPATÍNDÁ**

Pitkeriw qánigelik jumıs

Ilimiy basshı: p.i.d., docent T.Utebaev

Kafedra baslıǵı: p.i.k., docent Z.Qurbanyazova

NÓKIS-2021

JAQLAWǴA RUXSAT BERILDI:

Fakultetdekani: _____ p.i.k., docent U. Seitjanova

Kafedrabashlıǵı: _____ p.i.k., docent Z.Qurbanyazova

İlimiybasshı: _____ p.i.d., docent T.Utebaev

Pitkeriw qánigelik jumısınorınlawshı

Tansıqbaeva Nargiza Spandiyarovna

Mámleketlik attestaciya komissiyasınıń qararı:

Tansıqbaeva Nargiza Spandiyarovnanıń

pitkeriw qánigelik jumısına

«_____» ball qoyılsın

MAK bashlıǵı:

MAK aǵzaları:

MAZMUNÍ

KIRISIW.....	3-8
I BAP. OQÍWSHÍLARǴA ESTETIKALÍQ TÁRBYA BERIWDE MILLIY MÁDENIY QÁDIRYATLAR , SHAÑARAQ HÁM MEKTEBTIÑ ORNÍ	
§1.1.Milliy mádeniy qádiryatlar baslanǵısh klass oqıwshı shaxsın qáliplestiriwde pedagogikalıq mashqala sıpatında.....	9-16
§1.2.Shañaraq hám mektep birliginde baslanǵısh klass oqıwshı shaxsın milliy qádiryatlar tiykarında estetikalıq ruwxta tárbiyalaw	17-33
II BAP. OQÍWSHÍLARǴA ESTETIKALÍQ TÁRBYA BERIWDEIÑ MILLIY TARBYANIÑ ORNÍ	
§2.1.Milliy tárbya miyrasları tiykarında kishi mektep jasındaǵı balalardı estetikalıq ruwxta tárbiyalaw jolları.....	34-41
§2.2.Kishi mektep jasındaǵı balalardı estetikalıq ruwxta tarbiyalaw boyınsha pedaqqikalıq tájriybe nátiyjeli.....	42-50
JUWMAQ	51-54
PAYDALANÍLGAN ÁDEBIYATLAR.....	55-56

KIRISIW

Ózbekstanda óz gárezsizliqiniń birinshi kynlerinen baslap ruwxıylıq máselesine úlken itibar bermekte. Ulıwma talim mekteplerinde arnawlı (talim) alıp barılqan talim – tarbiya processinde milliy mádeniy qádiriatlar tiykarında baslanqish klass oqıwshı shaxsın estetikaliq ruwxta tarbiyalawdıń mazmunı forma hám metodları pedagogikalıq shárt-sharayatların islep shıqıw hám dálillew.

Xalqımızdıń ruwxıy qádiriyatları tiklendi. Tilimiz, dinimiz, milletimiz óz qádirin tapqanlıǵı, ótmishi ullı alımlardıń miyrası xaliqqa qaytarılǵanlıǵı usıǵan dálil.

Ruwxıylıqtı kóteriw gárezsiz Ózbekstan mámleket siyasatınıń áxmiyetli baǵdarlariniń birine aylandı. Usı múnasabet penen tariyxiy qádiriyatlarımızdı ullı babalarımızdıń ibratlı jolların xalqımızǵa qaytariwǵa tanıtıwǵa ayrıqsha itibar berilmekte. Haqıyqatında da, Ózbekstanda xalqımızdın insan (jaratqan) dóretken milliy qádiriyatlardan ruwxıy miyras kórsetiw zamanlaslarımızdıń ruwxıy hám jetik shaxs sıpatında tarbiyalaw eń zárurli waziypalardan birine aylandı. Sebebi búgingi kúnde jámiyetimiz adam ómirindegi ózgerisler tiykarında qádiriyatlarsız kóz aldımızǵa keltirip bolmaydı

Milliy hám ulıwma insaniy qádiriyatlar xalqımızdıń ózine tán dástúrleri hám olardıń joqari ádep-ikramlılıq paziyletleri ruhiyılıǵımızdın tiykarın quraıdı.

Milliy mádeniy qádiriyatlarqa sadıq bolıw Watan millet erteńi kúni ushın xızmet qılıw deqen sóz.

Kewli appaq qaǵaz yańlı jas áwladqa qálem uslatıp, «A» háripten baslap tanıtıp, sanlar álemine sayaxat ettirip, reńlerdi ayırıp, eń tuńǵısh, ápiwayı súwretlerdi salıp, tábiyattı Ana watan, shańaraqtan baslap úyretip, oy-sanasına bilimnen dáslepki soqpaqtı salǵan – bul baslawısh klass muǵallımı. Sonlıqtan da, baslawısh tálimdi-bilimler bostanı, dúnyalıq ilimlerdiń tutasqan saǵası, ashılar

esigi, insanniń ózligin, sezimin, pikir dúnyasın tanıtıwshı kúsh dep bahalaw múmkin. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyaev: «Jas áwladtıń erkin pikirleytuǵın, joqarı intellektual hám ruwxıy mádeniyatqa iye, dúnya júzinde óz qatarınan hesh qaysı tarawda bos kelmeytuǵın insanlar bolıp kamalǵa keliwi, baxıtlı bolıwı ushın mámleketimiz hám jámiyetimiz bar kúsh-jigerin baǵıshlaydı» – degen edi. Keleshegimizdi belgilewshi tiykarǵı hújjet esaplangan 2017-2021-jıllarda Ózbekstan Respublikasınıń rawajlandırıwdıń tiykarǵı bes baǵdarı boyınsha Háreketler strategiyasında tórtinshi baslı jónelis «jámiyetlik tarawdı rawajlandırıwdıń baslı jónelisleri» dep atalıp, onda baslawısh tálimge de ayrıqsha itibar qaratılıp, «Úzliksiz bilimlendiriw sistemasın jáne de jetilistiriw jolın dawam ettiriw, sıpatlı bilim xızmetleri imkaniyatların asırıw, ulıwma orta bilimlendiriw sıpatın túpkilikli jaqsılaw» hám basqa da itibarlı máselelerdi strategiya sıpatında qoyadı. Sonday-aq, «Joqarı bilimlendiriw sistemasın jáne de rawajlandırıw haqqındaǵı» 2017- jıl 20-aprel kúngi PQ 2909 –sanlı Qararı, «Joqarı bilimlendiriw mákemelerinde pedagogika jónelisinde arnawlı sırtqı bólimlerdi shólkemlestiriw haqqında» 2017-jıl 9-avgusttaǵı Qararı, «Pedagog kadrlardı tayarlaw, xalıq bilimlendiriw xızmetkerlerin qayta tayarlaw hám olardıń bilimin asırıw sistemasın jáne de jetilistiriw shara –ilajları haqqında» Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jıl 26-sentyabr kúngi Qararları baslawısh tálimdi ele de jetilistiriw, jaqsılaw, keleshegin belgilewde belgili áhmiyetke iye.

Házirgi kúnde kóplegen ata-analar turmıs táshwishlerine baylanıslı hám sol táshwishlerdi sebep qılıp ózleriniń balalarına waqıt ajratıwdı qoydı. Olardıń oyınsha mektepte balanı oqıtıw da, tárbiyalaw da, hár túrli jámiyetlik jumısqa qızıqtırıwda muǵallım juwapker dep oylaydı. Adamnıń ómiri, onıń insan sıpatında qalıpsiwi, mehir-muxabbatı, súyispenshiligi, tárbiyası shańaraqtan baslanadı. Shańaraq tárbiya-tiykarı, yaǵnıy jámiyettiń bir buwını. Balaǵa tárbiya ana háyyiwi, ata mehri arqalı beriledi. Ata-ananıń súyispenshiligine bólenbegen bala – tiri jetim. Ata-anadan tárbiya almaǵan bala, ortalıqtan da tárbiya ala almaydı. Kundelikli turmısta ata-ananıń qadaǵalawında bolmaǵan bala sırtqı tásirlerge berilip hár turli tártipsizliklerge jol qoyıwı mumkin. Pedagogika iliminiń doktorı V.İ. Kochetkov

bilay degen: «Ata-ananıń bir-birine degen muxabbatı, balalarına tárbiyalıq jaǵınan tásir kórsetetuǵın eń tiykarǵı usıl bolıp esaplanadı. Balalarına degen muxabbatı – ata-ananıń tiykarǵı tárbiyalıq quralı. Ulıwma alǵanda, ata-ana balaǵa eń aldǵı menen súyispenshiligin arttıratuǵın ustaz retinde zárur». Bala shańaraqta, qorshaǵan ortalıqta, hár túrli jaǵdaylarda ózin qalay uslay biliwde insanıylıq álipbesin úyrenedi. Shańaraqta bir-birine húrmet etiw, ǵamqor bolıw, birlesip miynet etiw sıyaqlı dástúrler qalıplesken bolsa, ol jámiyetke qarsı turatuǵın tárbiyasız adam bolıwı múmkin emes. Oqıwshılardıń baslawısh klastan baslap oqıwǵa degen qızıǵıwshılıǵı durıs jolǵa qoyılmasa, oqıwshınıń oqıwǵa degen, qızıǵıwshılıǵı joǵaladı. Sol sebepli ata-ana balasınıń oqıwına nemquraylı qaramawı kerek. Usıǵan baylanıslı ata-ana balasınıń mektepke barǵan kúninen baslap onıń oqıwına, tárbiyasına kewil awdarıp, tiyisli dárejede qadaǵalap barıwı kerek. V.A. Suxomlinskiy oqıwshılardıń ata – anaları menen jumıs islewdiń mazmunına ayrıqsha itibar berip: «Tek ata – analar menen birge bar kúshin toplanıp xám birlestiriw arqalı muǵallimler balalarǵa úlken insanıylıq baxttı beriwi múmkin», - deydi. Olay bolsa, shańaraq mektep penen birge tárbiyalıq ortalıqtıń tiykarǵı tásir etetuǵın tiykarǵı quralı. Házirgi kúnde bala tárbiyasında muǵallimlerdiń ata–analar menen birge islesiwı zárur, sebebi olar birgelikte bir-biri menen tıǵız baylanısı arqalı bir qansha tárbiyalıq máselelerdi sheshe aladı. Sonlıqtan da ata – analar balalardı tárbiyalaw isinde mektep penen qarım – qatnas, tikkeley baylanısta bolıw baslı wazıypamız dep biliwimiz kerek. Olardıń óz balaların tárbiyalawdaǵı jetiskenlikleri klass, mektep shólkemleriniń oqıw – tárbiya jumısınıń nátiyjesine baylanıslı. Bul jaǵday oqıw – tárbiya protsesiniń mazmunın, sapasın, nátiyjeliligini jaqsılaw ushın shańaraq penen mekteptiń birgelikte jumıs zárur. Sońǵı jıllarda pedagogikalıq ádebiyatlarda «Ata-analardı tárbiyalaw» degen túsinik payda boldı. Ondaǵı gózlegen maqset ata–analardı bala tárbiyasına baylanıslı pedagogikalıq keńes, oqıwdı shólkemlestiriw, bilimlerin jetilistiriwdi gózleydi. Sonlıqtanda olar muǵallimlerdiń pedagogikalıq másláhatlerine hám praktikalıq járdemlerine zárur. Egerde mektep penen ata–analardıń tárbiyalıq, óz-ara birge islesiwini shólkemlestirse, unamlı sheshimin tabadı dep oylaymız. Balanı jas waqtınan baslap

o'ylawga, pikirlewge, oz kóz- qarasın bildiriwge, ata-anası menen birgelikte jumıs alıp barıwga, qorshağan ortalıq penen jaqın qarım – qatnasta bolıwga uyretiw kerek. Juwmaqlastırıp aytqanımızda oqıwshı, ata-ana, muğallım birgelikte úzliksiz jumıs islewi kerek. Ol ushın muğallım ata-analardı balalarınıń tárbıyalıq táreplerine kóp waqıt ajratıwı ushın mumkinshilikler jaratıp, sabaqtan bos waqıtları ata-analar menen ushrasıp máslahat ótkerip pikirlesip turıwı kerek dep oylaymız.

Solai eken ğarezsiz Ózbekstannıń kush qudreti milliy mádeniy qádriyatların úyreniw har bir adamga ózin ańlaw bir neshe jillardan beri dawam ettiriw maqsetine qaratılğan.

Demek milliy mádeniy qadıriyatlar tiykarında baslanğısh klass oqıwshı shaxsın estetikalıq ruwxta tárbıyalaw áwladtan – áwladqa ótiwshi materiallıq hám ruwxiy mádeniy tarawındağı jetiskenliklerden ullı alımlar hám ótmish miyrasına ata babalar isine hurmet penen qaraw hám olardan paidalanıw hámde kelesheqi ullı mámleket puxarasın estetikalıq jaqtan jetik qılıp tárbıyalaw úlken áhmiyetke iye.

Milli ruwxiy qadıriatlardı tiklew ózligimizdi ańlaw basqa qadıriyatlar menen birgelikte dawam ettiriw olardı jańa basqishqa kóteriw hám tásirsheńliqin arttiriwga itibar berilmekte.

Jumıstıń maqseti.

Uluma hám orta talim mekteplerinde arnawlı (talim) alıp barılqan talim – tarbiya processinde milliy mádeniy qadıriyatlar tiykarında baslanqish klass oqıwshı shaxsın estetikalıq ruwxta tarbiyalawdıń mazmunı forma hám metodları pedagogikalıq shárt- sharayatların islep shıqıw hám dálillew.

Jumıstıń waziypaları.

Kishi mektep jasındağı balalarğa milliy mádeniy qadıriyatlar tiykarında estetikalıq tarbiya beriwdiń ornı hám áxmiyetin kórsetiw.

-Kishi mektep jasındağı balalardı estetikalıq tárbıyalaw boyınsha eń sońğı tájriybelerdi úyreniw hám tallaw.

-Shańaraq hám mektepte milliy qádiryatlar tiykarında balalardı estetikalıq tárbiyalaw sisteması menen imkaniyatların úyreniw.

Pitkeriw qánigelik jumıstń dúzilisi: Bakalavr pitkeriw qániygelik jumısı tiykarınan tómendegishe dúzildi : kirisiw, 2 bap, juwmaqlaw, paydalanılğan ádebiyatlar diziminen ibarat bolıp, 63-bet jazba tekste kompyuterde terilgen, 22 atamadaǵı ádebiyatlar dizimi keltirilgen.

I BAP. OQÍVSHÍLARǴA ESTETIKALÍQ TÁRBYA BERIWDE MILLIY MÁDENIY QÁDIRYATLAR ORNÍ

§1.1. Milliy mádeniy qádiryatlar baslanǵısh klass oqıwshı shaxsın qáliplestiriwde pedagogikalıq mashqala sıpatında

Ózbekstannıń ǵárezsizlikke erisiwi pedagogika pánine tálim hám tárbiya sistemasin túbinen jańalaw máselesin qoidı. Bul ózgeris ádewir qıyın hám mashaqatlı bolıp tárbiya sistemasınıń pútkilmazmunın óz ishine aladı.

Adam sanasındaǵı olardıń ruwhiyatında juz beretuǵın ózqerisler birden bolmaydı.

«Xalıq ruwhılıǵın hám mádeniyatı onıń haqıyqıy hám ózliginiń qaita tikleniwi dep jazadı.

Bul wazıypaǵa erisiw xalıqtıń kórkem jaratıwshılıq miynetine bailanlı. Bunıń ushın tájriybe teoryyasınıń quramı bolǵan estetikalıq tárbiyaǵa ayrıqsha itibar beriw zárúr.

Estetikalıq (sulıwlıq) tárbiya tiykarında balanı ruwxıy ádep-ikramlılıqqa tárbialaw mashqalası turadı.

Estetika - latinsha «estezio»- gozzalıqtı sezemen mánisin bildiredi.

Aqılıy, ádep- ikramlılıq, fizikalıq hám miynet tárbiyasın estetikasız kóz aldımızǵa keltirip bolmaydı.

Estetikalıq tarbiyanıń maqseti menen wazıypası oqıwshılardı tábiyat hám jámiyettegi gozzalıqtı uǵıw onı tuwra túsiniw, qádirine jetiw usı arqalı óz ómiriniń gozzal táreplerin kóre biliwge, gozzal bolıw ushın gúresiwge úyretiwden ibarat.

Estetikalıq tárbıya bala tuwılǵanınan baslap ómiriniń aqırına deyin oǵan joldas boladı. Estetikalıq tárbıya tek nárese hám hádiyselerdiń mánisin biliw gózzal tárepin kóriw ǵana emes bálkim ishki gózzallıqtı seziwdi úyretedi. Insandaǵı minez qulıq gózzallıǵınıń qádirine jetiwge shaqıradı.

Insaniy gózzallıq adıl, miynet, iyman, insap, kemtarlıq, iybe, wade, miymandoslıq, mexir, mulayımlıq, páklik, jaqsılıq hám taǵı basqalar sıpatlarda kórinedi.

Shıǵıs oyshıllarınıń biri Axmet Daniş óz perzentlerine násiyat qılıp «Suwretlerińizdi emes, ǵayratlarıńızdı dúzetińler» ,- degen edi.

Insannıń sırtqı kórinisi hárqansha gózzal hám shiraili bolmasın, onıń ádebi buzıq bolsa, ol eldiń itibarın qarata almaydı.

Demek estetikalıq tárbıya insannıń gózzal sıpatların táriplep tábiyat hám jámiyettiń názik táreplerin túsindiriwge xızmet qıladı.

Xalıqtıń ádep- ikramlılıq normaları onıń jıllar boyı toplanǵan úlken ruwxıylıǵı menen baylanıslı. Mine sonıń ushın ádep- ikramlılıq túsiniqlerimiz, ádep- ikramlılıq qádryatlarımız millet ushın, onıń abroyı hám gúlleniwi ushın xızmet qılsa ǵana óz tariyxın, ruwxıy miyrasın, qádiryatların umıtpaydı.

Bizge belgili milliy mádeniy qádryatlar mashqalası tiykarınan filosofiyalıq ádebiyatlarda islep shıǵarılǵan bolıp, onıń mánisi, mazmun hám adamlardıń turmıs hareketlerinde kóriniwiniń metodalogiyalıq áhmiyeti kórsetip berilgen.

Milliy mádeniy qádiryatlar degende jámiyet ushın áxmiyetli bolǵan millet, elat hám social toparlardıń mápleri hám maqsetleri jolında xızmet qılatuǵın erkinlik, social ádet, teńlik, háqiyqat, adamgershilik, gozzallıq, halallıq, burışqa sadıqlıq sıyaqlı paziyletlerdiń jıynaǵın tusinemiz.

Sonlıqtan «tálim haqqındaǵı nızam» da tárbiyashılar «Ózleriniń pútkil jumıs hám jeke úlgileri menen ulıwma insaniy ádep- ikramlılıq qádelerine, haqiyqat, ádillik, watan súyiwshilik, insan súyiwshilik, jaqsılıq hám basqa jaqsı islerdi qásiyetlerdi qáliplestiriwleri» zárúrligi ayılqan.

Óádiryat bul insan yaki jámiyettiń ol yaki bul zárúrliklerin qanatlandıratuǵın hám olardıń máplerine xızmet qılatuǵın materiyallıq hám ruwxıy zárúrlik hám máp esaplanadı.

Ulıwma qádiryatlar jámiyettiń tariyxıy gúlleniwi protsesinde qáliplesken hám rawajlangan ótmishte, házirgi kúnde hám keleshekte de social- siyasiy, ekanomikalıq ham ruwxıy gúlleniwine tásir etetuǵın insan sanasına sińip, social áhmiyet quratuǵın materiallıq hám ruwxıy baylıq bolıp esaplanadı.

Aytıp ótiw kerek, milliy mádeniy qádryat, social tariyxıy hádiyse hám protses bolıp, onıń áhmiyeti jámiyet aǵzalarınıń oǵan bolǵan múnasabeti tiykarında belgilenedi. Usılayınsha ápiwayı maǵanada qádiryat degen túsiniktiń ózi de qádir qımbat degen mánini ańlatadı.

Onıń mánisin belgilewde insanlardıń ulıwma mádeniy sawatın ruwxıy kamalǵa jetiw darejesin, sotsial sanasi menen milliy sana hám milliy óz-ózin ańlawdıń jetikligi úlken áhmiyetke iye.

Ruwhıy jetik millet qádiriyatların tuwra bahalawǵa hám onı jáne de rawajlandırıw imkaniyatına iye boladı.

Demek, jámiyet ruwxıylıǵın ósiriw qádiriyatlardan keń paydalanıw ushın shárt-shárayatlardı jaratıp qoymay bálkim qádiriyatlardı jáne de rawajlandırıw ushın imkaniyatlar jaratadı, onıń social hám tárbiyalıq baxasın asıratuǵın nársege aylanadı.

Qádiriyat haqqındaǵı táriplerden kelip shıǵıp «milliy mádeniy qádiriyatlar» túsiniǵın tómendegishe bildiremiz.

-Mádeniy qádiriyatlar bul filosofiyalıq tusinik bolıp jámiyettiń ruwxıy turmısında hádiyselerdiń sapalı tárepın belgilep arawlı tártipke túsken bilimler formasında ózin kórsetedi hám social islep shıǵarıw tiykarında estetikalıq tárbiyada paydalanıwdıń ózine tán qásiyeti bar.

Qádiriyatlar olardıń mánisi hám jámiyet rawajlanıwı ushın áhmiyeti sonдай – aq oqıwshı ruwxıylıǵın qalıplestiriwdegi ornı (tárbiyashı) alım O.Musirmanovanıń izertlewlerinde óz kórinisin tapqan.

Pedagogikalıq jaqtan qádiriyatlar dep jazadı avtor – shaxs sanası hám háreketin rawajlandırıwǵa onı pútın shaxs sipatında qalıplestiriwge tásir etiwshi mádeniy aǵartıw quralı.

Hár qanday tarbiya insan háreketiniń sanalı bir maqsetke qaratilǵan protsessi bolıp esaplanadı. Bul protsess tiykarında shaxs qadiryatlardı kórzetip ǵana qoymay onı jánede rawajlandırıw ushın ruwxıy zárúrlıklar, ruwxıy zárúrlik bolsa jeke hám social máplerdi qanaatlendiriwǵa xızmet etedi. Hár bir adam ol wakil bolıp onı tárbiyalawda milliy tárbyanı esapqa alıw kerek.

Milliy tárbiyanıń maqseti milliy sana hám óz-ózińdi ańlawdıń subekti sıpatındaǵı shaxstı qáiplestiriwden ibarat.

Milliy qádiryat milliy óz- ózligińdi ańlawda ayırıqsha áhmiyetke iye.

Milliy óz- ózligińdi ańlaw ol jáki bul milletke onıń tariyxı, mádeniyatı, úrip-ádeti dástúrleri hám usı sıyaqlıları túsindiredi.

Pikirlerimizden tómendegi teoriyalıq túsiniq shıǵarıp, ilimiy sheshimge keliwimiz múmkin.

1. Milliy ǵárezsizlikke erisiw túpkilikli ózgerisler sıpatında baslanǵısh klass oqıwshı shaxsın estetikalıq ruwxta tarbiyalawda, milliy qádiryatlardan paydalanıwda hám úlken ózgerisler qılınıwı kerek.

Bul tariyxiy waqıya estetikalıq tárbiyanıń mazmunında hám balaǵa tásir etiw tárepleri kózge túspekte.

2. Milliy hám diniy qádiryatlardıń tiklenip atırǵanlıǵı olarǵa bolǵan adamlardıń múnásebetleriniń ózgerip atırǵanlıǵı eń záruri ruwxıylıqtı rawajlandırıwdaǵı qattı alıp barılıp atırǵanlıǵı baslanǵısh klass oqıwshı shaxsın milliy mádeniy qádiryatlar tiykarında estetiykalıq ruwxta tarbiyalawdıń usı mashqalasın tura sheshiw ushın qolaylı imkaniyatlardı ashıp bermekte.

3. Shańaraq hám mektepte baslanǵısh klass oqıwshı shaxsın milliy mádeniy qádiryatlar tiykarında estetikalıq ruwxta tarbiyalaw;

- a) Shańaraqta óz- ara múnasebetler xarakteri.
- b) Ata ana, oqıtıwshılardıń úlgisi.
- v) Olardaǵı ulıwma dárejesi hám ylıwma mádeniy sawatı
- d) Olardıń pedagogikalıq bilimi hám tayarlıǵı

g) Estetikalıq tárbıyanıń qanday shólkemlestiriliwi sıyaqlı ózgerisler tásirinde boladı.

1.2 Milliy mádeniy qádiryatlar tiykarında baslanǵısh klass oqıwshı shaxsın estetikalıq ruwxta tárbıyalawdıń awhalı hám quramalastırıw jolları.

Mámlekettiń milliy zárúrligi hám máplerinen kelip shıǵıp, bárshe tarawlardı ata-babalarımızdıń ázeliy turmıs tárizi dástúrleri úrip-ádetleri hámde tariyxıy tájiriybeleri tiykarında rawajlandırıw hám keńeytiw búgingi kúnniń eń zárúrli máseleleriniń biri bolıp tur.

Bir qansha filosof, psixolog, pedagog, satsiolog hámde etnograf alımlar ózleriniń izertlew temaların baslanǵısh klass oqıwshıları yaki kishi mektep jasındaǵı balalar tárbıyasına arnalǵan. Usılardan pedagog alımlardan Ermovlanova, S.Ochilov, M. Inoǵamov, M. Xaydarov, M.Ochilov, O. Xasanboeva, A Munnavvarov, O. Musırmanova, D.Abduraximova, X.Sanaqulov psixolog alımlardan V.Karimova, G.Shawmarov, E Goziev, N.Saǵındievlardı aytıp ótiw kerek.

Bizge belgili hár bir mámlekettiń, keleshektiń nurlı bolıwı eń aldı menen ósip kiyatırǵan jas áwladtı qanday tálim alıwǵa hám qanday tárbıya kóriwge sonday-aq mámleket aldında turǵan ulıwma Mámleket áhmiyetine kerekli wazıypalarqa búgingi jaslardıń qandai dárejede itibar beriwine baylanıslı.

Haqıyqatında da milliy rawajlanıwǵa bailanıslı jámiyettiń hámme tarawlarında (is) qılınıp atırqan ózgerisler hám jańalanıw protsessi eń aldı menen ruwxıy turmısta kórinbekte.

Ásirese, jas áwladqa hadallıq, páklik, iyman, isenim, miynet súygishlik, isbilermenlik, ġayratlıq sıyaqlı qásiyetlerdi qáiplestiriw tálim tárbiya tarawında milliy dástúrler hám qádiryatlardan paydalanıw ulıwma jaslardı milliy ġarezsizlik hám milliy aġartıwshılıq tiykarında estetikalıq ruwxta tárbiyalaw, watanġa sadıq mexir aqıbetli, múriwbetli, elim dep, jurtım dep janıp jasaytuġın jetik insan qılıp tárbiyalaw xalıq táliminiń eń tiykarǵı wazıypası hám maqseti.

Shında da kishi mektep jasındaǵı balalardı aqılıy kámil pák, háreketshil sonday aq milliy juwapkershilikti ańlap jetetúġın qılıp tárbiyalap ósirgen xalıqqa ġarezsiz rawajlandırıp beredi. Bunday waziypalardıń áwmetli orınlanıwı eń aldı menen shańaraq hám mektepte alıp barılıp atırǵan tárbiyalıq istiń ónimdarlıǵına baylanıslı.

Bul boyınsha milliy qádiryatlardan paydalanıp kishi mektep jasındaǵı estetikalıq ruwxta tárbiyalaw úlken áxmiyetke iye.

Milliy mádeniy qádiryatlar aldı menen hár bir xalıqtıń tili, mádeniyatı hám milliy ózine táńligi xalıqtıń turmıs hám shańaraq múnasabetlerine boysınatuġın úrip ádet hám dástúrlerimizdiń bir birinen ajralıp turatuġın ózine tán milliy qásiyetleri menen ajralıp turadı, milletimiz milliy- mádeniy qádiryatlarına bay ádebiy tili, muzika hám qızıǵıwshılıq sanaatı, shańaraqtaǵı dástúrler, alım, shayırlar, jazıwshılar, tariyxiy, shaxslar kiredi.

Milliy úrip- ádetler hám dástúrler estetikalıq tárbiyanıń tiykarı esaplanadı.

Sebebi, bul dástǵrlerdi, úrip-ádetlerdi balalar sanasına síndiriw arqalı olarda estetikalıq sıpatlardı qáiplestiriw menen birge milliy qádiriyatlardı jáne de tereńirek túsiniwge, húrmet qılıwǵa, eń áhmiyetlisi usı qádiriyatlardan ómirde ózleriniń kúndelik zárúrliklerinen qollaw imkaniyatları tuwıladı. Milliy qádiriyatlar arqalı balalarda milliy mádeniyat nálleri rawajlanar eken, milletimiz xalqınıń ádep-ikramlılıq normaların, xalıq arasında jasaw tártip hám qádelerin iyelewge zárúrlík kúsheyedi.

§1.2. Shańaraq hám mektep birliğinde baslanǵısh klass oqıwshı shaxsın milliy qádiriyatlar tiykarında estetikalıq ruwxta tárbiyalaw

Ázelden jaslardıń, bilimlerin tekseriw hámde qábiletlerin sınav ushın jumbaqlar, soraw juwaplar, sáwbetler sıyaqlı usıllar keń qollanılǵan.

Sonday-aq jas áwladtıń bilimi aqlı jetiklik dárejesi, estetikalıq tárepten rawajlanıw tiykarinan kúndelik turmısta, miynet xáreketinde hám olardıń, basqa adamlar menen qatnasında sınılǵan.

Milletimiz xalqınıń úrip-ádetine qaray kúndelik ádet-qulıq normaları bar.

Shańaraqlarda balalar azanda erte turıp, beti qolın juadı. Ata anaǵa xám shańaraqtıń hámme úlken aǵzalarına «assalawma áleykum» dep sálem beredi.

Mektepke ketiwde olar hámme menen qoshlasıp, kelgende jáne sálemlesedi. Bul menen olar úlkenlerdiń izzet-húrmetiniń ornına

qoyıp, ata-ananıń mexir- muxabbatına erisedi. Estetik tárbiya-eń aldı menen hár balada kórkem sezimlerdi, kórkem qustı tárbiyalaw.

Ilimiy kóz qarasqa tiykarlangan gózzallıq qusin sezim hám kónlikpeleriniń artıw protsessinde insannıń ózi hám ruwxıy bayıp hám keń peyil bolıp baradı, onıń ómiri jánede mazmunlı boladı, Jasap atırǵan zamanına muxabbatı artıp baradı.

Bulardıń hámmesi hár bir insanda sulıwlıq, gózzallıqtı sulıw emesten, jerkenishlikten ajrata aliw qábiletin qáliplestiredi hám rawajlandıradı. Shın estetikalıq haqıyqıy gózzallıqtan lázzat ala biliw, miynet, turmıs, júriw-turıw hám sanaatta onı uǵa biliwge zárúrlikti seziw degeni. Jaman estetikalıq adamnıń baylıqqa bolǵan múnásebetin buzadı, nátiyjede adam sulıwlıqqa biyparıq túrde qaraydı.

Joqarıdaǵı pikirden kelip shıǵıp, balalardı estetikalıq tárbiya iyelewde milliy-mádeniy qádiriyatlardan paydalanıwda tómendegilerge itibar beriw kerek dep oylaymız.

-Shańaraqta kishi mektep jasındaǵı balalardıń estetikalıq jaqtan rawajlanıwı ushın materiyallıq ruwxıy, sotsial ortalıq hám jaǵday jaratıw.

-Kishi mektep lasındaǵı dáwirde estetikalıq tárbiya baǵdarların tuwra jolǵa qoyıw.

-Milliy mádeniy qádiriyatlar tiykarında baslsnǵısh klass oqıwshı shaxsın estetikalıq ruwxta tárbiyalawda milliy qádiriyatlar úrip- ádetlerge bólek itibar beriw.

-Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılardı estetikalıq ruwxta tárbiyalawda kún tártibin tura jolǵa qoyıw.

Kishi mektep jasındaǵı balalardı estetikalıq ruwxta tárbiyalawda eń aldǵı menen milliy-mádeniy qádiryatlarımızdı óz halına keltiriw hám rawajlantırıwda xalqımızdıń kóp ásirlik tariyxtan, ata-babalarımızdan bizge jetip kelgen, búgingi ómirimiz ushin xızmet qılıp atırǵan eń úlken ruwxıy baylıq, ullı ǵáziyne adamǵa ómirde barqararlıq beredi, onıń kóz qaraları tek baylıq arttırıw jolında kun kóriwge jol qoymaydı, unamsız halatlardan aman saqlap qaladı hám materiallıq qıyınshılıqta shıdamın bekkemleydi.

Xalqımız mádeniy miyrası, dástúrleri, úrip- ádetleri biz ushin tek tarixtan qalğan eskertkishler ǵana emes, hámme ruwxıy baylıqlardıń quramı, adam ádil-parasatlı hám aǵartıwshılıqtıń úlken jetiskenligi.

Aǵash óz japraq, tamırları menen jerden suw, azıq awqat alıp ósetinindey, insan hám ata-babalarınan qalıp kiyatırǵan biybaxa baylıqlardan ruwxıy azıq, kush-quwat, sulıwlıqlardı aladı, olarǵa súyenedi, hár bir millet hám ata-babaları bilim baylıqlarınan, tájriybe hám tariyxıy sabaqlarınan, ádep-ikramlılıq, tálim-tárbiyaǵa baylanıslı úgitlerdi hám baǵdarlardan paydalanadı, bularsız jasay almaydı.

Xalqımızdıń ruwxıy mádeniy baylıqları hám milliy qádiryatların tolıq, ádil iyelew hám rawajlandırıw wazıypası, ǵáp ótmish mádeniy ruwxıy baylıqlarǵa iye bolıwında ǵana emes, bálkim onı tereń iyelep, jańa úlken basqıshqa kótere biliw.

Tataliytar buyriqpazlıq jıllarındaǵıday xalqımızdıń tariyxına tas atıw, onı qaralaw. Mádeniyatsızlıq hám siyasiy túsinbewshilik

ádepsizlikten basqa hesh náirse emes edi. Prezidentimiz aytqanınday bazı bir bos siyasiy shıdamı joq, óz xalqı, ar-namısı, qádir-qımbatı hám qorgawğa ugınbağan jergilikli basshılar ámelge kóteriliwden úmitlenep, oz ata-babalarınıń ruwxıy qádiryatların mensinbedi. Xalıqtıń úrip- ádetleri, dástúrleri, mádeniyatın ayaq astı etiwine jolqoydı hám de usıǵan basshılıq etti.

Milliy mádeniy ruwxıy, ádep ikramlılıq hám tariyxıy, qádiriyatlar menen ulken qáteliklerge jol qoyıldı. Ózlerin ilimniń hámme tarawlarında jalǵız bilgish dep, atalǵan kommunistlik tarhatıwshıları óz hareketlerinde kesheden qalǵan hámme mádeniy miyrasları pútkilley moyınlamaw jolına ótti.

Nawayı, Babur, Uluǵbek, Yassawiy, Mashrap, Nadirabegim siyaqlı alımlar feodalizm ǵayratkerleri depatalıp olardıń miyrasların úyreniwge jol qoyılmadı. Ullı alımlardıń yubeyleyin ótkeriw milletshilik keypiyatların kúsheytedi dep bahalangán edi. Milliy mádeniy qádiriyatlarga ilimiy baha beriwden shetke shıǵıp ketildi. Ótmishtiń úlken miyrası, biybaxa milliy qádiriyatları bolǵan qol jazbalardı úyreniw, basıp shıǵarıw múmkinshilikleri hám shegaralanıp qoyıldı.

Qolǵa kirgizilgen ǵárezsizlik xalqımız mádeniy rawajlanıwına keń jol ashıp berdi. Ózbekistanda házir mádeniy miyrasimizǵa ayrıqsha itibar menen qaralmaqta, judá kóplegen ilimiy, ádebiy, tariyxıy filosofiyalıq shıǵarmalar burınǵı qol jazbalar izbe-iz basıp shıǵarılıp atır.

Tálim tárbiya bólimindegi qádiriyatlarımız bizler ushın tek milliy miyras ǵana emes, sonday-aq insaniyat, ruwxıy ómiri

haqqında úlken orın alıw múmkin bolǵan ruwxiy baylıq. Mine usı milliy qádiryatlarımızdı tiklew, olardan tolıq paydalanıw, jas áwladtı olar menen tanıstırıw ǵárezsizligimizdi bekkemlewde, balalarda insaniylıq, Watan súyiwshilik sıyaqlı paziyletlerdi, jariyalawda zárúr xızmet atqaradı.

Gáp ruwxiy- tárbiyalıq páklik, estetikalıq gózzallıq, iyman, insap, ar-namıs, mexr aqibet, miymanlıq, insaniylıq hám basqa milliy mádeniy qádiriyatlar ústinde barmaqta. Olardıń jámiyetimizdiń ekanomikalıq rawajlanıwı, mádeniy- ruwxiy kamalatı ushın neǵúrlım zárúr orın tutıwın jeti jastan jetpis jasqa shekemgi bolǵan hár bir insan biledi. «Ǵárezsiz Ózbekistannıń» kúsh-qudreti qana xalqımızdıń ulıwma insaniy qádiriyatlarǵa sadıqlıqı esaplanadı. Xalqımız ádalat, teńlik, tatıw qońsılıq hám insaniylıqtıń názik nállerin ásirler boıyı abaylap- asırıp kelmekte.

Ózbekistandı jańalandırıwdın joqarǵı maqseti mine usı úrip- ádetlerdi qayta tiklew, olarǵa jańa mazmun beriw, jerimizdiń tınısh hám demokratik, paraxatshılıq, mádeniyat, hujdan erkinligi hám hár bir insandı kamal tabıwına erisiw ushın zárúr shárt-sharayat jaratıw esaplanadı.

Milletimizde dúnya tán berip kiyatırǵan ajayip insaniy paziyletler, kem ushrasatuǵın úrip- ádetler bar. Shańaraq aǵzalarınıń hámmesi toplanǵansha awqat jemew, shańaraq baslıǵın ádepsaqlap kútiw, ata-ananı ornınan turıp kútip alıw, olarǵa hámme waqıt ǵamxorlıq kórsetiw, úlkenlerge húrmet kishilerge mehir muxabbat, áwladlarǵa, awıllaslarǵa, tanıs bilislerge járdemin ayamaw, kishkene

mekteplarda jasındaǵı balalarda estetikalıq didti rawajlandırıwda ayrıqsha qural bolıp xızmet qıladı.

Birewler menen sawbetleskende ádep- ikramlılıq qaǵıydalarına qattı ámel qılıw, óziniń, úlkenler menen ádep ándiyshe tiykarında sóylesiw, olarǵa orınsız sózlerdi aytpaw, betke shabarlıq qılmaw, ádep ikramlılıq, ándiyshe qoldan bermew bulardıń hámmesi estetikalıq gózzallıq esaplanadı hám joqarı dárejede húrmetlenedi.

Milletimizdiń eń qádimgi dáwirlerden baslap házirge shekem dawam etip kiyatırǵan óz áhmiyetin hesh qashan joǵaltpaytúǵın ájayıp qádiriyatlarınan jáne biri ata-ananı joqarı dárejede hurmetlew, izzet- ikramları, húrmetlerin ornına qoyıwdan ibarat, perzent ushın ata-anadan kóre mehriban, aziz hám qádirli zat joq.

Ata- ana perzentleriniń súyenishi, tawsılmaytuǵın baylıǵıdur.

Solay eken ata-ananı qádirlew, olardıń sheksiz xızmetine bir ómir sadıq bolıw, duwaların alıw, balalardıń perzentlik wazıypası.

Aytıp ótiwimiz kerek, siviylizaciyanıń basqıshlarında bazı bir jaslar milletimiz xalqınıń eń bahalı milliy qádiriyatların tereń ańlaw, talqılaw ahmiyetin tolıq ańlapjetiwden mahrum bolıp qalǵanlar. Ata-babalarımızdıń úgitleri, násiyatları tınbay usınıp, adamlar sanası hám ómirine sińdiriliw ornına qaralandı, jaman atlı qılındı.

Milliy qádiriyatlarımızdıń maganalı, hikmetli ideyaların ózine sińdirgen ózbek xalıq ápsanaları, ertekleri, naqıl maqal, qosıq dástanlarǵa onshalıq kóp itibar berilmedi.

Ǵarezsizlikke eriskenimizden keyin hám jaslar tárbiyasınıń mazmunı hám mánisinde metod hám formalarında ózgerisler boladı.

Tálim tárbiyada milliy qádiriyatların qáliplestiriw hám rawajlandırıw ayırıqsha orındı tutatuǵın boldı. Tariyxımız mádeniyatımız, milliy úrip ádetlerimizge itibar kúsheydi, Jaslarda milliy namıstı qáliplestiriw hám bekkemlewge áhmiyet beriletuǵın bolǵan qollap quwatlawlarǵa múnasip.

Milliy mádeniy qadiriyaqlarımızda bilim hám bilimlilik júdá hurmetlenedi. Bilim hám danalıqtıń qádiri jámiyet gúlleniw, shaxstıń mádeniy ruwxıy ádep- ikramlıq kámilligi ushın áhmiyeti tuwralı qanshama kitaplar jazılǵanın rawayatlar ayılǵanın naqıllar dóretilgenin jaqsı bilemiz.

Bilim eń úlken baylıq ekenin dúniyada onnan qadirlirek nárese joq ekenligi turalı áiyemgi hind xalqınıń «Kalila hám Dimna», Niyzamulmulktin «Sayahatnama», Y.X. Xojibtiń « Qutadǵu biling», Axmad Yugnakiydiń«Xamza» day ataqlı shıǵarmalarında bir- birinen kerekli, mazmunlı pikirler bayan etilgen. Joqarıda atı jazılǵan bunday shıǵarmalardı baslanǵısh klass sabaqlarında alıp keliw olardıń ómirine sanasına sińdiriw búgingi kúnniń úlken mashqalalarınan esaplanadı. Sebebi usınday dóretpeler joqarı estetikalıq sezimlerdi rawajlandırıwda tiykarǵı qural wazıypanı atqarıwı tábiyǵıy.

1.3. Shańaraqta hám mektep birliginde baslanǵısh klass oqıwshı shaxsın milliy qádiriyat tiykarında estetikalıq ruwxta tárbiyalaw.

«Bala gózzallıqtı hám adam zawıq alsın onıń qálbi hám yadına Watan túsiginde bar bolǵan obrazlar mángi saqlanıp qalǵan»,- dep jazǵan edi oyshıllarımızdıń biri A.Avloniy-gózzallıq bul insaniylik úlken sezimler haqqanıy múnasebetlerdiń janı menen táni.

Gózzallıq aldında kúliw zawıqlanıw hayran qalıw men ushın bala júregine alıp baratuǵın jol bolıp túyiledi.

Haqıyqatında da shaqstı hár tárepleme hám garmonik jetilistiriw wazıypasın janede ónimdarlı alıp barıwda milliy madeniy qádiryat tiykarında kishi mektep jasındagı zárúr áhmiyetke iye. Milliy mádeniy qádiryatlar balalarda estetikalıq gózzallıqtı tuwra túsiniwdi qádirlew kónlikpesin rawajlandırıw shańaraq mektepte ózinshe úlken tárbiyalıq kúshke iye.

Estetikalıq tárbiya bala shaxsın rawajlandırıwda jetekshi orındı tutadı. Bul kóplegen qubılıslar tásirinde bayıtıladı. Anıq maqsetke qaratılǵan redagogikalıq estetikalıq tárbiyaga tásir kórsetiw, haqıyqıy sanaat dóretpelerin tuwra bahalay biliw, gózzallıq hám estetikalıq dóretiwsheńlikti támiyinlew arqalı shaqs ruwxıylıǵın qáliplestiriw sanaat dóretpelerin tariyxıy ham arxitekturalıq estelikler ana tábiyat gózzallıǵı hám baylıǵın tuwra túsiniw hám qádirlew uqıplıǵın rawajlandırıw kerek dep aytqan mektep reformalarınıń birinde. Tálimdi milliy mádeniy qádiriyatlar quralında estetikalıq tárbiya tárepten rawajlandırıw mine usı awqaldı oqıw tárbiya kompleksleri menen anıq bailanıstırıp alıp barıw dáwir talabı esaplanadı.

Estetikalıq tárbiya mekteptegi kóp ǵana sabaqlarda, klasstan sırtta jıynalıslar sisteması, sanaatqa baylanıslı sáwbet mektep dógerekleri, drama, súwretlew sanaatı, ádebiyat, muzika, tansı sıyaqlı ámelge asırıladı.

Shańaraqta estetikalıq tárbiya máselesi áhmiyetli házirgi kúnde ózine jarasıqlı hám kóp tárepli máseledur. Usını aytıw kerek,

shańaraqta milliy mádeniy qádiriyatlar tiykarında bala shaxsın tiklewde estetikalıq tárbiyanıń hámme shańaraqlar usın uqsas tárepleri, tiykarları, qaǵıydaları, qásiyetleri bar.

Uzliksiz tálimniń jalǵız sisteması shańaraqtı qorshap aladı.

Solay eken, shańaraq birinshiden úzliksiz tálim jalǵız sistemaniń bir bólimi buwını esaplanadı.

Ekinshiden shańaraqta milliy-mádeniy qádiriyatlar quralında kishkene mektep jasındaǵı balalardı estetikalıq tárbiyası ayrıqsha hám tolıq gárezsiz ámeliyat sıpatı emes, bálkim aǵartıwshılıq sistemasına tiykarlangan tárbiya kóz qarasınıń quramalı bólimi sıpatında ámelge asırıladı.

Úshinshiden, gózzal tórbiyasın ámelge asırar eken, shańaraq, mektep hám máhálle úliwmalıq maqset jolında uqsas tárbiyalıq wazıypanı atqaradı.

Tórtinshiden seymada milliy mádeniy qádiriyatlar tiykarında estetikalıq tárbiya beriw, júzbe-júz tártipte is alıp barıwǵa tiykarlandı. Usı máseleniń tiykarı kóbirek uqsas táreplerdi qaytalawda emes, bálkim shańaraqtaǵı turmıs hám tárbiyanıń ózine ılayıqlı táreplerin járiyalaw kózge taslanadı. Dál usı kóz-qarastan alıp qaraganda tárbiya dáwirinde balalar menen indevidual tártipte is alıp barıw imkaniyatı shańaraqtı mektep jaması jámiyetshilikke qaraganda úlken imkaniyatlardı iye.

Bizge belgili bala tárbiyası shańaraqtan baslanadı. Dál usı maǵanada shańaraq gózzal tarbiyanıń, shańaraq gózzal eń tiykarǵı hám eń qásiyetli orayı esaplanadı.

Haqıyqatında da balalar kishkene estetikalıq sananı dúziwi, átiraptı gózzallıraq biliwden baslanadı. Balada álemdi estetikalıq biliwi bolsa óz ata-anasın biliwden baslanadı.

Balada dáslepki gózzal sezimlerdiń tuwılıwında ata-ana kórinisi bas estetikalıq kóshirme wazıypasın atqaradı.

Erve kóbinese bul tuwrısında sonday deydi; « Balada erkek hám hayallardıń » tek ǵana bir kórinisi bar, bulda bolsa onıń ata-anası esaplanadı.

Bul pikirler hám mısallardan kórinip turıptı shańaraqta gózzal tárbiyanı kóriw hám tezlestiriw dawir talabı dárejesine kóteriw ushın ata- analardıń filosofiyalıq estetiykalıq, ádebiy hám pedagogikalıq mádeniyatın jánede bayıtıw zárúr.

Shańaraqta gózzal tárbiyanıń tiykarǵı qádiriyatlarınan biri sonda, hár bir balaǵa insan dep, dos sipatında qaynap turǵan mehir menen múnasebet qılıw talap etiledi.

Balaǵa ata-ana múnasebetinde aq kewilliktiń háreketshelik, ádillik, miyirbanlıq hám húrmetlilik mısalları óz ara uyǵınlasıp ketiwi lazım. Hazirgi rawajlanıp baratırǵan demokratiya kóz-qarasınan qarasaq shańaraqta bala shaxsın, onıń talap hám zárúrliklerin, onıń indyvidual ónerin húrmetlew, balanıń erkinligi hám gárezsizligine tayanıp is júrgiziw, oǵan keleshek gúresshi hám shayır sıpatında ǵamxor múnasebette bolıw estetikalıq tárbiyanıń paydalı bolıwına alıp keledi. Házirgi pán texnika dáwirinde shańaraqta bala estetikalıq qaraların dóretiwdiń jáne bir ózine jarasıwshılıǵı sonda, bunda ata-ana óz perzentine taiyar bilimler hám tájiriybelerdi, estetikalıq qaralar ótkeriw menen ǵana

sheklenbeydi, bálkim keleshekte kúilmegen hám qáwipli sharayatlarda bolmıs hám adamlardı gárezsiz ráwishte tuwrı bahalaw, tuwrı qararlar shıǵarıw sol qararlar ushın gúrese alıw qáiletin tiklewge umtıladı. Endilikte balanıń estetikalıq rawajına bolqan ayırıqsha talaplar onda gárezsizlik, sociyal juwapkershilik, estetikalıq ózin kórsetiw hám kórkem dóretiwshilik sıyaqlı paziyletlerdi tiklewdi óz ishine aladı.

Shańaraqta balanı estetikalıq didli qılıp kamalǵa jetkeriw ushın ata-ana bala qálbine jol tawıp, oǵan isenim menen qarawı, ixtram payda ete alıwı talap etiledi. Balada ádillik hám haqıyqatqa isenim tuwdıra almaǵan jaqsılıq hám gózzallıqqa isenim jarata almaǵan, perzenttiń jazıw hám gúreske tayarlamaqan, ata-ananı óz ustazlıq maqsetine erisken dep bolmaydı. Bul bolsa atalıq hám analıq baxıtına jamanlıq salmay qoymaydı.

-Balalar dep jazadı A.Nawayı- ádil anıq aq kewil qálbı, qolı gul hám sezimi joqarı insanlar bolıp jetisiwi kerek.

Bala shańaraqtıń aynası, kókte kún kóringendey, balada ana menen úkeniń uqsas halı kórinedi. Mektep penen ata-analardıń wazıypası hár bir balanı keleshekke jollaw bolıp esaplanadı. Baxıt hár qıylı túsiniǵinen adam óz qáiletin kórsete alıwı hám átirap dúnya gózzallıǵınan paydalanıw hám basqalar ushın gózzallıq jaratıw hám basqa insandı súyiw hám baxıt. Biraq balaların insan qılıp tárbiyalaw hám baxıt.

Shańaraқтаǵı ata-analardıń turmıs tárizindegi halallıq hám miynet súygishlik, iygilik hám kewillilik, jazıwshılıq hám gózzallıq tiykarında bala shaxsında ishki estetikalıq dúnya jaratıwǵa parlaq

sebeb bolıp xızmet qıladı. Biraq túrli shańaraqlarda ushrap turatúǵın meyrimsizlik, jamanlıq, tábiy kesellik hám baxıtsızlıq, shegiwshilik, jatıp isher, urlıq, jamanlıq siyaqlı illetler shańaraqta gózzall tárbiyaǵa úlken tásir etedi.

Shańaraqta estetikalıq tárbiyanı alıp barıwdıń bir úlken mısalı eski hám jańa milliy úrip ádetler, máresim hám qádiriyatlar esaplanadı. Shańaraqlıq ómirde milliy úrip- adetler máresim hám qádiriyatlardıń óz- ara uyǵınlıǵına erisiw zárúrligi. Balanı estetikalıq tárbiyalawdıń jáne bir ayrıqsha shárti.

Usı tárepten shańaraqta sóz benen tárbiyalaw yaǵnıy ana tili gózzal tárbiyasınıń zárúr mısalı esaplanadı.

Milletimiz tiliniń estetikalıq paziyetlerinen bala tárbiyasında bereketli paydalanıw, sóz (nutx) gozzallıǵına balanı úyretiw rus ahet tillerge hám shıǵıs xalıqları tillerine baylanıslı bolǵan hurmetti tiklewdiń ómirlik jolı esaplanadı. Hesh bolmasa óz anasına húrmet hám muxabbat úlesin tárbiyalamay turıp, balalarda basqa analarǵa húrmet sezimin tiklep bolmaydı. Tap usınday, óz ana-tiline, onıń gozzall pasiyetlerine sheksiz húrmet sezimin tárbiyalap turıp, basqa milliy tillerge ırastan húrmet úlesin kamalǵa jetkerip bolmaydı.

Rasul Gamzatov «Meniń Dagestanım» atlı shıǵarmasında jazǵanıday «Kimdur óz anasına túpirse, ol ózge analarǵa hám túpiredi».

Usınısı hám bar shańaraqta estetikalıq tárbiya haqqında sáwbet júrgizgende kóbirek social klasslar, lawazımlar, toparlardıń bala tárbiyasındaǵı real imkaniyatlardı sheshiw jaqsıraq nátiyje beredi. Mısalı, awılǵı shańaraq, ishhi menen diyxan, ministr menen

uborshissa shańaraǵındaǵı estetikalıq muxit hám imkaniyat uıwma bir turli emesligin kórshilikke anıq haqıyqat esaplanadı.

Balaǵa tiklenip baratuǵın salamat, tárbiyalı hámde estetikalıq tuyǵı ádette mektep hám shańaraqtıń awızbirshilik penen qılǵan miyneti nátiyjesi bolıp esplanadı.

Shańaraqta qábiletlerdi hám ulıwma pútin shaqstı rawajlandırıwdıń bir turli forma hám metodları ústinlik qılsa, mektepte basqa forma hám metodlarǵa itibar beriledi. Biraq mektep penen shańaraq ortasındaǵı izshillik hár eki táreptiń hám bir-biri menen baslaǵan isti pútin sharalar menen qollap quwatlaw hám bayıtıwǵa umtılıwdan ibarat bolıwı shárt.

Shanaraqta bala tarbiyasın tek ana yamasa ake alıp barıwı bul juda ulken qateshilik boladı. Balanı shanaraqta tarbiyalaganda ata-ana birgeliqte alıp barıwı shárt.

Shańaraqtaǵı tarbiyalawǵa pedagogikalıq basshılıq etiwidin wazıypaları.

1. Shańaraq tarbiyasın balalardıń har tarepleme rawajlanıwına bagdarlaw.

2. Ata-analardıń balalardı tarbiyalawdın metod hám usılların anıqlawına jardemberiwi, ata-analardıń mektepke, balalardıń oqıwına múǵallimine isenimine bolǵan unamlı qatnasların rawajlandırıw.

3. Ata-analardıń shanaraqtaǵı abıroyın bekkemlew.

4. Ata-analarga balalardıń oqıw jumısın uy sharayatında basshılıq etiwine jademesiw.

5. Ata-analardıń oz pedagogikalıq bilimlerin korsetiwine puqtalıq penen basshılıq etiw, olardı ozin-ozı jetilistiriwge umtılıwdı rawajlandırıw.

Shanaraqta bala tarbiyalaw wazıypaları har qıylı ham bul wazıypalar osip kiyatırǵan awladı har tarepleme uylestirip rawajlanıwǵa bagdarlangan.

Shanaraqta balalardıń osiwi hám rawajlanıwı menen ata-analar balanın fizikalıq jaqtan rawajlanıwı haqqında gamqorlıqtan basqa balalardıń aqıl tarbiyasına kewil boledi hám adep ikramlıq jaqtan balalardıń biliw belsendiligin rawajlandıradı

Ósip kiyatırǵan awladı miynetke tarbiyalaw wazıypaların orınlawda. Shanaraq ken rol` beredi. Ata-analar balalardı uy jumıslarına sistemalı turde hám belgili bir maqsetke bagdarlap otıradı, olardı oz-ozine hizmet etiwge uyreledi hám uyde qolınan keletuǵın wazıypalardı atqarıwǵa uyreledi.

Shanaraqta balalardı adep-ikramlıq penen qatar balada watanın suyiw wazıypalarının biri bolip tabıladı. Shanaraqta bul balalardıń eresekler menen tuwısqan-tuwǵanları menen apa-qarındaqları menen qarım-qatnas jasawdın birinshi mektebi. **Shanaraqta** bala jası ulkenlerdi hurmetleydi, qartayǵan adamlarǵa hám nawqaslarǵa gamxorlıq korsetiwdi bir-birewge jardemlesiwdi uyreledi.

Balalardı estetikalıq tarbiyalaw ushın shanaraq qolaylı jagdaylarǵa iye. Balalarda estetikalıq sezimler, koz-qaraslar hám olarǵa eresek adamlar inam etken dáslepki aytqan sózler menen qaliplesedi. Onnan keyin bala kitaplarǵa baylanıslı gozzallıq dúnyasın sezedi. Uy jagdayı taza hám qolaylı jaylar, guller zinalar hám taǵı basqalar shanaraqta

balanı estetikalıq tarbiyalawda ulken rol atqaradı. Shanaraqta balalardı tarbiyalaw wazıypasın sheshe otırıp ata-analar mugallım menen mudamı kenes sorap baradı. Mekteptiń hám jamiyettiń jardemi menen olar balalardı tarbiyalawdağı tabıslardı hám kemshiliklerdi koredi jane mektep penen birlikte balanı shanaraqta tarbiyalawdıń baǵdarlamasın belgileydi.

Estetikalıq sezim xám estetikalıq talaplar miynet procesinde, adamlardıń tábiyat penen gúresi nátiyjesinde payda boldı xám rawajlandı. Miynet arqalı adam ózine sulıwlıqtı jarattı. Al, sulıwlıq adamda sulıwlıqtan zawıqlanıw uqıplıhın rawajlandırdı.

Estetikalıq tárbya

a) jámiyet turmısı ushın sulıwlıqń áhmiyeti

b) iskusstvonıń jeke adam turmısına tásiiri xám t.b.

Estetikalıq tárbiya

- Estetikalıq tárbiya bilip aliwǵa xáwesleniwdi, qızıǵıwshılıqtı tárbiyalaw menen de tıǵız baylanıladı.
- Tájiriybeshilik miynetine umtılıwdıń ózi súyikli, intellektuallıq bay miynettiń estetikalıq talapların qanaatlandırıwdıń qatarınan orın aladı.

Estetikalıq tárbiya

- Egerde aqıl miyneti intellektuallıq ruxlanıw menen ushlassa, eger adam oylanıp otırıp, ózin tábiyattı boysındırıwshı sıpatında sezse, ol xár qanday qıyınshılıqtı jeńedi, onı sátsizlikler qynaldırmaydı.
- Aqıl juwırtıp miynet islegende ǵana oy pikir rawajlanadı.

Estetikalıq tárbiya

- Sonlıqtanda tábiyat názamlılıqları izertlenetuǵın xám paydalanılatuǵın fizikalıq miynet oqıwshılardı barqulla ruxlandıradı.

Biz adamdı hár tárepleme kamal taptırıwdı, onıń jaqsı at shabıwın, júziwin, tez hám shıraylı júriwin, onıń barlıq organlarınıń saw-salamat bolıwın qullası onıń normal den-saw adam sıpatında qalıplesiwin, onıń barlıq fizikalıq jaqtan jaqsı ósip barıwı menen birge, aqıl sıpatlarında ósip, rawajlanıp barıwın qáleymiz.

Balanıń ishki gózzallıq sezimleri óspirimlik dáwirinde tez rawajlanıp baradı. Bul dáwirde onıń xarakteri qalıpleseı. Gózzallıqtı bahalaw kriteriyası júzege keledi. Eldegi miynet tabısları xalqımızdıń ilim hám sanaat tarawındaǵı jetiskenlikleri, jaqsı nátiyjeler balalardı maqtanış sezimlerin tuwdıradı hám ruwxıy azıq beredi.

Demek, miynet balalarǵa estetikalıq tárbiya beriwdiń qúdreıli quralı. Atananiń miynetke, óz burshına hadal múnásiybette bolıwına bala ushın jaqsı úlgi boladı.

Balalar úy islerinde úlkenlerge járdem berip júrese, ata-analarınıń janı ráhát tabadı, balalarda bolsa adamgershilik hám jaqsı pazıyleıler payda boladı, epshilik, tártip, jası úlkenlerge húrmet-izzet, birewlerdiń miynetin húrmetlew, qádirelew hár

bir adamdı húrmetlew, hár bir máseleni tuwrı bahalaw hám tağı basqa insanıy sıpatlar payda boladı.

Biykar júrgen balalar is jaqpas, jalqaw bolıp ósedı, ómirdegi gózzallıqtıń mánisin durıs anıqlamaydı. Jumıssız júrip zerikkeninen kewilsiz, jaqpas isler menen shuğıllanadı. Bulardan hesh qanday jaqsı nátiyjeler, gózzallıq kútiwge bolmaydı. Balalardıń úyle óz kiyimlerin, awqat pisiriwlerge, piyaz, ukrop, qıyar, pamidor sıyaqlı eginlerdi ósiriwi, gúlzarlar egiwi, modeller jasawı, xojalıq buyımların isletip hám taza tutıp biliwi, radio súwret shıǵarıw isleri menen shuğıllanıwları olardı miynetke kónliktiriw menen birge zeyinlerin, estetikalıq talǵamların rawajlandıradı.

Shańaraqta jas balalarǵa «sındırıp qoyasań», «ústińdi búldirdiń», «qolıńdı kesip alasań»,-dep balanıń háreketin toqtatıw, onı eriksiz qılıp qoyadı. Eger ata-analar balaların ayap, hámme isti ózleri qıla berse, olardı is jaqpas qılıp qoyadı, shańaraqta bunday balalar uyatsız, rehimsiz, súrbet, gózzallıqtı durıs túsinbeytuǵın bolıp ósedı. Bunday jaǵdayda balanıń ádebi gózzal bolmaydı. Eger ata yaki ana úydegi islerdi ózleri islese, bala oǵan qarap otırsa, ózinen kishilerge ğamxorlıq qılmasa, jası úlkenlerge járdem bermese, bunday bala pútkilley tas bawır bolıp ósedı. Jaman perzent ata-anasına qayǵı hásiret alıp keledi. Sonıń ushın balanı jaslıǵınan tuwrı tárbiyalaw, ondaǵı jaman minez-qulıqtı seziwden onıń aldın alıw lazım. Keshirimli, bir-birine kómeklesiw, ata-ana hám aǵa-inilerine mehriban bolıw xalqımızdıń jaqsı pazıyletleri sanaladı. Bunday sezimler tek miynette, birlikte islew protsessinde payda boladı. Balalar menen birlikte awılda, shańaraqta qońsı qobalardı tazalıq hám tártip ornatiw, kókelemzarlastırıw islerin atqarıw balaǵa estetikalıq zawıq baǵıshlaydı. Ásirese, awıllarda qozı, buzaw ılaqlardı baǵıwdı balalardıń ğamxorlıǵına beriw lazım. Bular olardıń tábiyatqa jaqınlasıwın júzege asıradı.

Balalar shóje, úyrek, qoyan baǵıwǵa júdá qızıǵadı, olarǵa dán suw berip baǵadı. Bulda paydalı miynet bolıp, balalardı intizamlı-tártipli bolıwǵa hám hár bir iske qunt penen qarawǵa ádetlendiredi.

Balanı tábiyattı súyiwge onıń gózzalıqların kóre seze hám túsine biliwge, dóretiwshilik jumıslar ushın onnan materiallar izlewge úyretiw estetikalıq tárbiyanıń áhmiyetli wazıypalarınıń biri. Tábiyat kórinisleri, terekler, gúller, baǵlar, eginzarlar, jaylawlar, dalalar, toǵaylar, dáryalar haywanlar dúnyası quslar hawazı h.t.b. gózzalıqqa qalıplestiriw derekleri esaplanadı. Sebebi tábiyat tárbiyashı. Ol balanı oylawǵa, ósimlik hám haywanat dúnyasın súyiwge úyretedi. Tábiyattı ósimliklerdi, haywanlardı súygen balada ishki gózzalıq sezimleri rawajlanadı, pikir kólemi keńeyedi, tili sóylewi mádeniyatı rawajlanadı. Sonıń ushın balalarda tábiyatqa muxabbat sezimlerin oyatıw kerek.

II BAP. OQÍVSHÍLARǴA ESTETIKALÍQ TÁRBYA BERIWDIŃ MILLIY TARBYANÍŃ ORNÍ

§2.1. Milliy tárbya miyrasları tiykarında kishi mektep jasındaǵı balalardı estetikalıq ruwxta tárbialaw jolları

IX- XII ásirlerde Maverennaxrda mádeniyat ilim-pán sanat hám ádebiyat, islam mádeniyatı, bagdarlarında rawajlanadı hám gúllenedi. Bul dáwirde A.Farganiy, AL Xorazmi, A.Farabiy, Al Termiziy, A.Rudakiy, A. Ferdausiy, A Yassaviy, M.Qashqariy, Az Zamaxshariy, Y. Xojib, N. Qubro sıyaqlı júzlegen alımlar jaxán mádeniyatı juldızları qaldırǵan miyras qúni búginge sheken óz áxmiyetin joǵaltqan joq. Bul ulamalardıń filosofiyalıq, pedagogikalıq, kóz qaraları (ahlidil, Ilil Xayrat, ilmi Xol) sıyaqlı táliymatlar bolıp qalıplesip bolıdı túsiniw estetikalıq qádiriyatlardı bahalawda úlken axmiyet tutadı.

Qaraqaniyler, Samaniyler hám Gaznaviyler dáwirinde Maverennahr hám Xorasan qalasında mektep hám medreseler mámleket qaramaǵında bolıp, ilimiy pánler menen birge dúnyalıq pánlerden riyazat, astranomiya medetsina, uyqas bayanlaw hám taǵı basqa pánler oqıtılǵan.

X-ásir ayaǵına kelip túrik tilindegi dáslepki ilimiy shıǵarmalar payda boldı.

Maxmud Kashg`ariy tárbiyaga baylanıslı «Atasinin` balasi atasına uqsaydi» degen naqıldı keltiredi. Onin` keltirip ótken naqılmaqallarının`, danalıq so`zlerinin` ha`r birinde teren` ma`ni, adamnin` aqıl sezimin jawlap alatugin ku`dretli ku`sh bar. Kitapta keltirilgen awiz

eki debiyati u`lgilerinde, onin` ózine tiyisli pikirlerinde xaliqtin` arziw umitleriniń quwanish-tashwishleriniń qayǵı-hásiretleriniń, qádriyatlarınıń, etikaliq hám estetikaliq, filosofiyaliq-morallıq, tálim-tárbiyaliq kóz-qaraslarınıń sawlelengenligin kóremiz.

Maxmud Qashqariy óz shigarmasında, tálim-tárbiyaǵa baylanisli awız eki ádebiyat úlgilerinde óz dáwirindegi xaliq pedagogikasiniń mazmunin, prinssiplerin hám usillarin beredi. Kitaptaǵı Maxmud Qashqariy táriplegen «Xaliqqa jaqsiliq et» oni suwdin` astina taslasań da suwdiń ústinde kóreseń» degen xaliq naqılı túrkiy xaliq pedagogikasiniń magızı desek te boladı. Kitapta da shańaraq tárbiyası jóninde derekler berilip, balaniń keleshegi ushin tárbiyaniń tásiri úlken ekenligi tán alınadı.

Bala perde menen tuwılsa baxıtlı boladı dep esaplawshılıq, jası úlkenlerden órnek alıw dástúri, ilim-bilim ushin insan maldúnyanı ayamawı lazımlıǵı, adamniń dúnya mal tapqanına emes, al ózine óner arttırǵanına súysiniwi kerekligi, balalardıń etken qátesin, gúnasın belgili dárejede keshiriw kerekligi, olardı durıs jolǵa salıw siyaqlı mashqalalar usınıladı.

Kitapta sózdiń estetikaliq tásirine ayriqsha diqqat bólingenligi, kızlarǵa qobız shertiwdi úyretiw hám estetikaliq tárbiya beriw, balalar oynılarınin` tárbiyaliq áxmiyeti h.t.b. xaliq pedagogikasiniń kópǵana tárepleriniń orin alǵanlıǵı ayriqsha diqqatqa ılayıq. Maxmud Qashqariydiń «Diywaniy luǵat at túrk» miynetini arqalı Maverenaxr xaliqlariniń XI ásirdegi tariyxiy etnopedagogikasın jinawdaǵı xızmetleri oǵada ullı boldı.

Y.H.Hojiv, A. Yassaviy sıyaqlı ulamaların keyingi ásirlerde jaratılğan shıǵarmaları. Faxriddin ar Roziydiń muzika janrı haqqındaǵı risolaları turki mádeniyat rawajlanıwına estetikalıq oy rawajına úlken tásir kórsetti. Shıǵıs dáslepki oyaniw dáwiri alımı A.N. Faraviy (872-950) tábiy- ilimiy filosofiyalıq siyasiy, tárbiyalıq máselelr menen bir qatarda til ilimi, qosıq jazıw, sóylew óneri, grafika, muzika kóz- qarasına baylanıslı onlaǵan shıǵarmalar jarattı. Onıń

«Sher va qyofolar haqida sóz», sıyaqlı shıǵarmalarında sózsiz sanat kóz- qarasına baylanıslı qaralar bayan etilgen.

Farabiy «Baqt saodatga erishuv haqida» ǵı risolasında insan gózzallıqtı nátiyjeli kórsetiw ushın onda názik tábiyat hám ádiliy quramalılıq bolıwı kerek, sezimi hám aqlı qábiletke iye bolǵan insanǵana dúnyanıń hámme sırların bile alıwı múmkin dep qaytalaydı. Insan aql oyı sebebli haqıyqiy insanǵa aylanadı, bilim insanǵa baxıt hám shadlıq keltiredi, insan biliwi arqalı ózinde gózzallıq hám quramalılıqtı jaratadı dep uqtıradı. Farabiy adamlardı ilim menen sanat penen shuǵıllanıwǵa shaqıradı hám sol sebepli gózzall nárseler túsiniikli nárselerge aylanadı dep kórsetedi.

Farabiy insannıń óz ózinen tárbiyalawda onı estetikalıq rawajlanıwda hám muzıkanıń ornın ayrıqsha qaytalaydı.

Farabiy jaslardıń jetilisiwinde estetikalıq tarbiyanıń roline de zor dıqqat qarattı. Ol muzika haqqında ulken traktat, Ritorika, Poeziya iskusstvosı haqqında, baxıt jolına korsetpe hám tagı basqa miynetlerinde estetikalıq tárbiya haqqındaǵı pikirlerin jazdı. Ol muzikanıń estetikalıq tárbiya beriw de rolinıń úlken ekenin, Ilimniń kelip shıǵıwı haqqında degen miynetinde Muzika ilimi turaqlılıǵın

joyıtqan adamlardıń minez-qulqın tártipke keltiredi, jetilispegen minez qulıqlardı pisip jetilistiredi hám minez-qulqınıń turaqlılıgın saqlap turadı dep jazgan edi.

Farabıydıń usınday hár tárepleme jetiliskeń aqıllı, ádepli, gozzal adamlardı tárbıyalaw kerek degendegi maqseti ideal, baxıtlı jámiyetke erisiw edi. Onıń pedagogikalıq kóz-qarasları Samaniyler dawirindeki jámiyetlik siyasiy hám mámleketlik dúzim máseleleri menen tikkeley baylanisliliq ta dóregen. Farabıydıń Orta Aziyaga ken tarqalgan progressiv tálim-tárbıyalıq pikirleri ózinen keyingi oyshıllarga jańa ideyalar, jańa kóz-qaraslardı payda etti.

Orta Aziyanıń basqa bir ullı aǵartıwshısı A.R. Beruniydıń (973-1048) miyrasında hám quramalılıq kámil insan mánisinde qollanıladı. A.R. Beruniy sulıwlıq haqqındaǵı kóz-qaraslarında waqıya hádiyselerdiń óz-ara baylanıs hám qatnası birliginde hám tutaslıǵında deydi.

Beruniy estetikalıq kóz-qarasında sulıwlıqtıń tábiyiy tiykarı sıpatında boysınatuǵın birlik hádiyselerge hám usınılgan bolıp, gózzallıq tábiyat hám insańa tán kámillik sıpat dárejesinde bahalangán.

Beruniydin jaslardı estetikalıq, azadalıq jaqtan tárbıyalaw haqqındaǵı pikirleri ogada bay. Ol «Minerologiya» kitabında: «Tisti juwiw, ko`z ha`m qabaqlardı taza tutiw, olarga su`rme qoyiw, shashti za`rur bolganda boyaw, tirnaqlardı alıp turıw ha`m oni siyamlaw»di talap etip jaslar jarasıqlı sulıw ko`riniste bolsa - azadalıǵı unamli, a`depli minez qulıqlı boladı dep eskertti.

Beruniy tek ta`biyat pa`nlerin rawajlandiriwdi gana emes, al usinin` menen birge Orta Aziya xalıqlarinin` pedagogikalıq oylari tariyxin jetilistiriwge de u`lken ules qosqan entsiklopedist alim.

Orta Aziya oyanıw dáwiriniń alımlarınıń biri A.A. Ibn Sino (980-1037) óziniń estetikalıq kóz qaraslarında estetika menen ádep-ikramlılıq mashqalaların bir-birine baylanıstıradı. Ol kitap «Úsh shifo»

shıǵarmasınıń sóz basında muzıykanıń estetikalıq qásiyeti tuwralı ayılıp, bul sanaat túriniń ádep ikramlılıq tárbiyadaǵı áhmiyetine qosıq jazıwdıń insanǵa gózzal pazıyletler síndiriwi imkaniyatlarǵa toqtalıp ótedi. «Qosıq jazıw sanaǵa tásir kórsetiwshi kúsh» dep uqtıradı.

Ibn Sino áwladı milliy qádiriyatlar tiykarında estetikalıq tárbiyalaw shańaraq hám mámlekettiń úlken waziypası, jamiyet gúlleniwi jamiyettiń xojalıq hám mádeniy jetiskenlikleri tikkeley maǵlıwmatlı, mádeniyatlı kisilerdiń ósiwine baylanıslı dep esaplaydı

«hámme bilimge iye nárseler quramalılıqqa beyimlesken» dep tálim beredi. «Quramalılıq» atamasında ol insanniń ishki gózzallığı hám jaqsılıqqa umtılıwı túsiniledi.

Ullı oyshıl A.A.Ibn Sino «Iba insanniń ómir baqıy gózzallığı hám názikligi. Ibasız bet jansız tánge uqsaydı» -deydi.

Ata- bablar balalardı gózzal xulqı, aqıl muxabbatqa sadıq, ibalı, sabır- qanaatlı, shirın sóz qılıp tárbiyalawǵa hareket qılǵanlar.

Olar gózzal minez qulqı menen xalıq qasında Margub hám Mahbub bolǵan adamnıń ózlerine jardem beriwin hesh qashan umıtılmasına isengen.

Danışpanlar balalarda gózzallıqqa háwes sezimin ósiriwde olardıń ádep-ikramlılıq gózzallıq penen birge sırtqı gózzallıqqa til, doslıq, kiyiniw, júz, uyqı, kópshilik ortasında ózin tuyıw ádetlerin úyreniwge hám úlken áhmiyet bergen.

Olar ul-qızlarǵa úlken jaslı adamlar óz-ara sáwbetlesip turǵanda olardıń gáplerine aralaspawdı, kámil, aqıllı, tuwra pikirli hám jaqsı minez qulqı insanlar menen doslasıwdı basqalardıń saqlıq hám qayǵılı kunlerinde tirek joldas bolıwdı túsindirgen.

Úlkenlerdiń túrli temada ótkergen sáwbetleri hám gózzal minez qulıqları menen úlgi bolıwları balalardıń gózzallıqtı tereńirek túsiniwinde úlken áhmiyetke iye.

Xalqımız ul-qızlarda gózzallıqqa háwes etiw sezimin tárbiyalawda muzika, qosıq, ertek, qaharmanlıq dástanlardan, danışpanlardıń hikmetleri hám oyınlardan paydalanǵan. Turmısta bolatuǵın waqıya, insan obrazı ápsana túrinde hám haqıyqiy etip súwretlengen ertekler balalarda gózzallıqqa háwesti ósiriwshi qural. Bizde belgili ata-babalarımız balalarda tábiyatqa háwes sezimin ósiriw, olardı paydalı ádetlerge úyretiw nátijesinde uyqıdan aldın ertek, rawiyat, ápsana, jumbaq, naqıllar aytıp bergen. Balalar olar aytqan ertek hám rawiyatlardı qısqartıp, bazıda ózlerinen qosıp doslarına aytıp bergen.

Úlkenler ertek aytıwda balalardıń jas ózgesheliklerine, tıńlaw, ózlestiriw uqıbına itibar berip, waqıyaların túrli intonnatsiya, kóz, qol, gewde háreketi menen aytıp kórsetken.

Usı jollar menen olar balardı qorshaǵan ortalıq qır ádirler, tawlar, dáriyalar, haywan hám quslar hám olardıń ózgeshelikleri háreketi menen tanıstırıp barǵan, balalar jıldıń tórt máwsimi, tábiyat qubılısları payda hám zıyan keltiretuǵın qubılıslar, jaqsı hám jaman xarakterli adamlar tuwralı túsiniqler oyanadı. Olar ásten «ótirikshi», «hújdanlı», «Bahadır», «gózzal», «jerkenishli», sózleriniń maǵanaların túsinedi.

Tábiyat gózzallıq nıshanı. Tábiyat kórkem sóz hám suwretlew óneri iyeleri ushın ilham orayı. Ana tábiyat gózzallıǵı xalıq ushın ózgeshe bir ilxam deregi bolǵan hám hazirde solay. Sonlıqtanda xalıq dóretken dóretpelerinde ol óz sáwlesin tapqan, jıl máwsimlerine tán shıray qásiyet gózzal súwretlengen. Bunı shıǵıs

oyshillarınıń biri M.Qashqariydiń «Devoni Luǵotit at turk» shúǵarmasındaǵı máselelerde de kóremiz.

Onda báhár mınaday súwretlengen «Nayzaǵay urıp, bult qozǵalıp, táshwısh basadı».

Ayǵır menen biyeler báhár kelgennen zawıqlanıp, shadlıq penen kisneydi, jasnay aladı.

«Báhár tańı attı, muzlar erip, sel bolıp aqqan aǵıs baslandı».

Nurlı tań juldızları hám nur shashıp shıqtı.

Jaz sáwbeti «Túrli ǵumshalar tizildi, ashılıp boy kórsetti. Olar jer ústinde uzaq jatıp ezilgen edi, jerden basın kóterip» ayırılıw ómiri bul birin ata-babalarımız jas áwladtı estetikalıq ruwxta tárbiyalawda kóbirek tábiyat penen tanıstırıwǵa, olarda tábiyat gózzallıǵına háwes sezimin tárbiyalawǵa itibar berip, tábiyat ózgerisin, quyash, ay, juldız tuwralı aytilatuǵın ápsanalardı aytıp bergeni, usı jol menen olar balalarda tábiyat qubılıslar haqqında túsinik, aytqan, tábiyat gózzallıǵına háwes, onı abaylaw, gózzallıq dóretiw sezimin jetilistirgen.

Ómirde gózzallıq jaratıw nárseni biliw, tábiyattı, onıń gózzallıǵın, tábiyatta onı berip atırǵan insanlardıń óneriniń qudretin tereń seziw kerek.

Tábiyat gózzallıqları kishi mektep jasındaǵı balalar ruwxiy hám estetikalıq kóz qarasarınıń oyanıwında úlken orın iyeleydi.

Tábiyat suwretleri óz tábiyy kórki menen balalarda jarıq sezimdi oyatadı. Tábiyat balalarda gózzallıqtı seziw, gózzal didli qılıp tárbiyalaw menen qatar olardı insan súygish, gózzal qılıqlı qılıp tárbiyalawda da úlken orındı tutadı;. Bunı jaqsı bilgen ata- analar

balalardıń dıqqatın jasıl qır-átiraplar, baq, dariya, teńizlerge qaratqan.

Áne usı gózzalıqlar adamlardıń erkin oylawında bolǵan.

Juwmaqlap aytsaq oyshıllarımızdıń bizge qaldırǵan bay miyrasları házirgi kúnimiz ushın sózsiz qollanba bola aladı, jetik insandı tárbiyalawda olardıń ideyaları hesh tozбайdı.

§2.2.Kishi mektep jasındaqı balalardı estetikalıq ruхта tarbiyalaw boyınsha pedaqogikalıq tájriybe nátiyjeli

Kishi mektep jasındaqı balalardı estetikalıq ruхта tarbiyalaw boyınsha pedaqogikalıq tájriybe isleriniń nátiyjesi shaxs rawajlanıwı konsepsiyasına muwapıq mehir adep, hújdan insap adamgershilik, usıdan ruwhiy ádep-ikramlı, estetikalıq sıpatlar adam menen birge shaxslar aralıq baylanıs hám múnasabetler protsesinde qalıpleseı. Usıdan balalardaqı ruwxıy ádep-ikram estetikalıq sıpatlar, yaǵnıy mehir aqibet jeke úlgi, ata-ana oqıtıwshı obrazı , úgit násiyat qollap quwatlaw, sıyaqlı pedaqogikalıq metodlar kómeginde júzege asırıladı hám bayıtıladı.

Ata-analar, oqıtıwshılar balalar ortasındaqı óz- ara múnásebetler balanıń únamlı táreplerin shaxstıń psixolog ózgesheligin sózi menen qatar sezimlerdi oyatıwda úlken rolge iye. Tálim tarbiya isi basınan qansha quramalı bolsa, sonsha hár tárepleme jetik shaxs qalıpleseı.

Joqarı klass oqıwshılarınıń bilimi puxta bolıwı ushın tómengi klasslarda alǵan tálim tarbiyası úlken orın iyeleydi. Sonıń ushın hár bir baslanǵısh rlass oqıwshısı puxta tayarlıq penen zamanagóy texnologiyalarǵa tiykarlangan halda sabaq ótiwge hareket qılıwı kerek.

Milliy mádeniy qádiriyatlar tiykarında kishi mektep jasındaqı balalarǵa estetikalıq tarbiya beriw máselesi shańaraq hám mekteptegi klasstan sırtqı kesheler jetekshi orın iyeleydi. Byrunda oqıtıwshınıń dóretiwshiligi pikir tereńligi hár qırlılıǵı ruwhıylıǵınıń

joqarlıǵı estetikalıq sezimlerdiń kúshliligi úlken áhmiyetke iye boladı. Kishi mektep jasındaǵı oqıwshılardı milliy mádeniy qádiriyatlar tiykarında estetikalıq tárbiyalawda Nawriz bayramına baylanıslı bayramdı ótkiziwdiń áxmiyeti úlken.

Nawriz adamlardı ana Watanǵa muxabbatlı bolıw insanlardı miynet etiwge , adep ikramlı bolıwǵa iytermeleydi.

Insanlar ortasında tábiyat gózzallıǵınan zawiqlaniw, mexir ádepli bolıw miyman kútiw úlkenlrđi húrmet qılıw, kessellerden xabar alıw, besik toyı, ayt joqlawlar, sıyaqlı úrip- ádetlerimizdi saqlap qalıw, joqarı gózzall dástúrimizden esaplanadı. Men birneshe jıllardan beri Tashkent oblastı orta Shırshıq rayonı, Bektemir awilındaǵı 52- orta mektepte baslanǵısh klaslarda islep kelemen. Usı waqıtlarda óz oqıwshılarına milliy qádiriyatlarımız, úrip- ádetlerimiz olarda asırıp abaylaw tuwralı tárbiyalı kesheler shólkemlestirgenmen. Bul tárbiyalı keshelerim zaya ketpedi. Sebebi klassındaǵı barlıq oqıwshılarım milliy qádiriyatlarımızdı, yrip- ádetlerimiz benen baylanıslı bolǵan bayramlarımızdı, basqasha tayarlıq penen kútip aldı. Olardaǵı bunday umtıliw qádiriyatlarımızdı jas áwlad ómirinde qanshalıq saqlanıp baratırǵanınan dálil.

«Assalam Nawruz» keshesi

Maqseti; «Oqıwshılardıǵa Nawruz bayramı tuwralı túsinik beriw»

Oqıwshılardı ózbek xalqınıń úrip ádetleri boyınsha qızıǵıwshılıǵın rawajlandırıw. Olarda tábiyat gózzallıǵınan xabardar bolıw, qádiriyatlarımızdan ruwh alıw, sıyaqlı estetikalıq sezimlerdi qalıplestiriw.

Áspaplar; Mektep zalı, túrli bahar gúlleri, túrli ágash nálleri jazılğan, plakat hám suwretler úzaqtan quslardıń sayrawı sıńır muzika dawısı qulaqqa eles eles esitiledi. Saxnada perde ashıladı, saxnada bahardi kórsetetuǵın halat kózge taslanadı.

Baslawshı; Sálem salǵan, Nawruz álem
Sálem alǵan, Bahar bayramı
Saǵan alǵıs, saǵan Sharap-shań
Jasa guller, tań bayramı

Oqıtıwshı; Assalawma áleykum húrmetli kásiplesler biz ushınsuw hám hawaday zárúr bolǵan áziz ata-analar, apa-sińiller, oqıwshılar, mine hámmemizdiń kópten kútken jańa jıl bayramı, yaǵnıy «Nawruz 21-mart» bayramı pútkil úlkemizdiń, jurtımızboylap biziń Ózbekistanǵada keldi.

Men barsheńizge bul jańa jılda uzaq ómir, den sawlıq, tınıshlıq, baxit iqbal tileymen, júzlerińizden kúlki ayırmasın. Nawruz hám Náwbáhár kelbetindegi balalardı shaqıradı.

Hámme; Sálem Báhár, Sálem Nawruz
Quwanamız dilden biz
Mine men gózzall báhár
Qaytıp keldim sizlerge

Jan kirgizdim ágashlarǵa
Gumshalar tamırlarǵa
Appaq erik gulleri menen
Íssı quyash nurı menen
Radigayday tawlanıp,
Kógerip sargayıp,

Miyman bolıp keldi balalar.

Nawruz; Sálem kókkómbek báhárim,
Sayları shaq, shaqlarım,
Xay-xay gózzal jamalım,
Gúrkireydi hamalım.

Basqarıwahı; Xosh kelipseń Nawruz,
Qıl diyarǵa márxámat,
Pútkil álemge ketken,
Gúl diyarǵa marhamat.
Oyın; Báhár diyarı.

Xulkar; Salqın tańlarda,
Badam gúlinde,
Biynafsha júzinde,
Jerlerde bahar

Quslar párwazı jeldiń nazı,

Báhár; Dalalarda qırlarda báhár,

Baslawshı; İnsanlar óz salamatlıǵı hám tetikligi bardamlıǵın
tiklew ushın mazalı taǵam tayarlaytuǵın eken. Bul taǵamniń atı? . .

Hámme ; Súmekek

Basqarıwshı ; Túsiniqli Arzubektiń «Sumelek» qosıǵın tınlap

Bas qazanda qaynaǵan,

Jeseń tańıń jaynaǵan,

Eldi bir jerge jámlep,

Dos qádirdan ataǵan,

Súmelek háy súmelek

Súmelek háy súmelek
Dártke dawa súmelek
Jegen biledi dámin,
qılmas dáriniń gamin,
Shax taǵamlar ishinde,
Báridur júz túrli bitamin
Súmelek háy súmelek

Basqarıwshı; Raxmet balalar, ájayıp qosıq aytıńlar. Mine búgin keshemizge gúllerde miyman bolıp kelgen, Baysheshek, Biynafsha, Shoshmoma, Iaia siyaqlı gúller kirip keledi.

Gúller; Keldi báhár, Keldi báhár
Biz báhárdiń elshisi,
Bizdi báh.r boylap keldi.
Nawruz báhár kúyshisi

Basqarıwshı; Balalar jáne qanday gúldi bilesiz?

Balalar; Átir gúl, Gúl sapsap, Gúl báhár.

Nawruz; Bárshe balalar hámme gúllerdi biledi ekensiz, Báhárde tábiyattıń jasnawına ne sebep boladı?

Balalar; Quyash nuri.

Nawruz; Raxmet balalar, báhárde qanday qasiyetler boladı ?

Balalar; Samal, jawın, dól, sel, nayzaǵay, gúldirmama. Muzıka gúmbirler Boran túrinde bir bala kirip keledi.

Boran; Húkimimdi ótkeremen,
Zahmetler jetkeremen

Náwbáhár; Yaq, Yaq boran asiqpa
Qoy háddińnen aspa

Basqarıwshı ; Kelińler doslar, Quyash babanı shaqıramız

Balalar; Quyash baba, Quyash baba

Quyash baba kirip keldi

Quyash baba ; Lábbay aziz balalarım,

Gúl rayxan, lalalarım,

Ne jamanlıq júz berdi ?

Balalar; Boran bizdi qorqıttı.

Quyash baba ; Ey shox ulan boransań

Zarar berme baǵlarǵa,

Egerde sen márt bolsań

Kórset kúshiń tawlarǵa.

Qoy háddińnen aspa

Basqarıwshı ; Kelińler doslar sheksiz egin dalanı miynet ómir
oraydı

Diyxan ekken hár bir dán

Tez maysaǵa aylanadı

Qızlar; «Dápti shertip, Jan ana qosıǵın atqaradı»

Dápti shertip jan ana,

Júz Nawruzdı ótkergen

Oyınǵa tússin qız bala

Analarǵa bereyik

Qız balanıń shashına

Nawruz kúni qızlarjan

Jarasıptıshushmoma

Osma japıraq tereyik.

Somsajawdim yalpızdan

Shashma toqip gúl

marjanAmanlıq,samonlik

Qasqa osma qoyayıq.

Juwmaqlawshı sóz benen ertek tamamlanadı. Juwmaqlap aytsaq
kishi jastan aq balalardı sulıwlıq álemine kiriw ónimli nátiyje
kórsetedi. Bala erte gózzallıqqa tazalıqqa, puxtalıqqa, ádep ikramlıqqa

itibar berip ózine jaqsi qásiyetlerdi jámlep, jasawǵa qızıǵıwshılıǵı artadı eken.

Ulıwma estetikalıq tárbiya arqalı shaqsı hár tárepleme quramalı, kámil insan bolıp jetisiwge jaǵday dóretedi eken.

Etikalıq hám estetikalıq ruwıxta tárbiyalanǵan balada sıpayılıq, xoshkewililik, ádeplilik onıń is-háreketindegi negizge aylanadı, bunı ata-analar bárqulla este saqlawları hám bul pazıyetler balanıń xarakterine sińip ketiwi ushın pedagoglar másláhátlerinen paydalanıw lazım. Shańaraqta estetikalıq ruwxta tárbiyalanǵan bala úlkeygennen soń, óziniń jeke hám jámiyetlik xızmetinde hár qanday jamanlıqqa, tómenlikke, jaramas is-háreketlerge hám biymaza gáplerge qarsı gúresedi, sebebi bunday unamsız háreketler onıń idealına tuwrı kelmeydi. Estetikalıq hám ádeplilik ruwxında tárbiyalanǵan bala shańaraqtıń baxtı, kórki hám bunday jaslar xalqımızdıń keleshegi, úmiti, jámiyetimizdiń gúli sanaladı.

Hár bir ata-ana óz perzentiniń tuwrı sózligi, mártlik, hadallılıǵına quwanadı. Kerisinshe, gózzal jaslıqtıń qádirin bilmegen, basqalardıń zeynine tiyip, masqaralaytuǵın, jaman minez-qulıqlı balalardıń ata-anaları onnan azap shegedi.

Shańaraqta hádden tıs erke ósken bala unamsız islerge, egoizmge ádetlenedi, úyde, kópshilik jıynalatuǵın orınlarda qolaysız, unamsız islerdi islewge jol qoyadı. Geyde bunday balalar ata-anasınıń pikirlerine, is-háreketlerine qarsı shıǵıwı múmkin. Olar menen qarsılasıp pikir alısadı. Bul jaǵday natuwrı tárbiyanıń aqıbetinen kelip shıǵadı.

Jalqawlıq biyparwalıq, miynetke biyparwa qaraw, tapsırmanı júzeki orınlaw-bulardıń barlıǵı jaman tárbiyalanǵan bala xarakteriniń unamsız qásiyetleri. Balanıń júris-turısındaǵı, is-háreketlerindegi gózzallıq óz-ózinen payda bolmaydı. Bunıń ushın ata-analar jaqsılıq hám jamanlıq, doslıq hám kemtarlıq, úlkenlerge húrmet h.t.b. tuwrısında balalar menen gúrrińlesip turıwları laım. Esi kirgennen soń balanıń ózi ádep, izzet húrmetti bilip aladı dep oylaw natuwrı. Balalar unamsız, jaman islerge kóbinshe dáslep túsınbeslikten jol qoyaadı. Bazı ata-analar perzentlerinde unamsız is-háreketlerdiń payda bolǵanlıǵın bayqamay da qaladı.

Keyin bolsa pushayman boladı. Bazı birewler meniń balam aramas qılıqlardı qayaqtan úyrendi eken dep hayran qalıp júredi. Lekin ózleriniń biyparwalıq qılıp bala tárbiyasında púrsattı qoldan bergenligin túsinbeydi, ózlerin aqlawǵa urınadı. Adamlar menen óz-ara qarım-qatnasıqtaǵı, gózzallıqtıń biri doslıq. Ata-analar shańaraqta balanı adamlarǵa doslıq ruwxında tárbiyalawı lazım. Balalarǵa doslıq sezimi haqqında ertekler gúrrińler, ańızlar aytıp beriwi úlken áhmiyetke iye. Balalardıń óz teńleri menen birgelikte oqıwı, miynet qılıwı, jasawı, bir-birine shın júreктен járdem beriwi, bir-birin húrmet qılıwı-doslıq belgisi. Shın dos bir-biriniń kemshiliklerin jasırmay betine aytadı, haqıyqattı aytıwdan qorıqpaydı, kemshiliklerdi kritikalaydı. Doslıq birgelikte iship-jep, zawqı-safa súriwden ibarat emes, haqıyqıy doslıq is jaqpaslarǵa, kózboyamashılarǵa qarsı birgelikte gúrsete belgilenedi. Jaslardıń ómirinde doslıq tuwrısında, olardıń gózzal qásiyetleri boyınsha órnek bolatuǵın mısallar júdá kóp.

Adamnıń joqarı tárbiyalanǵanlıq, gózzallıq pazıyletleriniń biri álpayımlıq esaplanadı. Kemtar adam jámáát ishinde ózlerin álpayım, hámme qatarı ápiwayı tutadı, olar ózlerin basqalardan joqarı qoymaydı, hawlıqpaydı, maqtanbaydı.

Biziń jámiyetimizde insannıń qádir-qımbatın onıń mánsabına emes, bálki ulıwma xalıq paydası ushın qılıp atırǵan miynetine, insanparwalıǵına qarap belgilenedi. Ápiwayılıq, kemtarlıq adamlardıń jalpı qásiyetleri. Olar jámiyet máplerin jeke máplerinen joqarı qoyadı. Menmenlik maqtanshaqlıq, jámiyetimizdiń ádeplilik, gózzallıq printsiplerine qarsı bolıp adamnıń jaman táreplerin kórsetedi. Kemtar adamlar jiberilgen kemshilikti ózlerinen izleydi hám solardı saplastırıwǵa háreket qıladı. Olar basqalardıń miynetin húrmetleydi. Olar menen adamgershilik gózzallıqtı saqlawǵa umtıladı.

Adamnıń gózzallıq pazıyletleriniń biri-jıllıq sózlik. Bunday adam basqalarǵa bárqulla húrmet penen qaraydı. Jıllı sózlik- ekijúzlemeshilik, jaǵımpazlanıw emes, bálkim aqkókireklik, ádillik, ruwxıy páklik insannıń sulıwlıǵı sanaladı.

Balalar jıllı sózlikti jas úlkenlerden úyrenedi. Olardı jaslıǵınan baslap «raxmet», «keshirersiz», «marhamat» dewge úyretiw gerek. Balalardı ózlerinen

úlkenlerge sálem beriwge, avtobus, trolleybuslarda olarǵa jol hám orın beriwge, kekse-qarıyalarǵa járdem beriwge ádetlendiriw gerek.

Ínsan gózzallıǵı tiykarları, jaslardıń minez-qulqı, júris-turısı, is-háreketleriniń qaǵıydası tárbiyalıq isler kontseptsiyasında bayan etilgen. Jaslarǵa bunıń áhmiyetin anıq qılıp túsindirip beriw hám de olardı tárbiya kontseptsiyası qaǵıydalarına ámel qılıw ruwxında tárbiyalaw ata-analardıń hám jas úlkenlerdiń parızını sanaladı.

Balalardı shańaraqta gózzallıqqa tárbiyalaw protsessi tárbiyashı qálegen sıpatlarda tárbiyalanıwshıǵa sińdiriw ushın tárbiyalanıwshınıń psixologiyasına málim bir maqsetke qaratılǵan gózzallıq tárbiyasın qáleplestiriwge sistemalı túrde tásir qılıw bolıp esaplanadı. Tárbiyanıń bul tárizdegi tártip tárbiya túsiniǵine kiretuǵın barlıq nárseniÚ dúnyaǵa kóz-qaras, ádep, gózzallıq, jámiyetlik minez-qulıq qaǵıydaların sińdiriw, málim xarakter hám erk, ádet jaratıw, fizikalıq jaqtan rawajlandırıw h.t.b. máselelerdi óz ishine aladı. Usınday ján jaqlama jámlesken tárbiya elementlerin sapalı paydalanıw barısında shańaraqta balalarǵa estetikalıq tárbiya beriw isi mazmunlı júzege asadı.

Shańaraqta balalarǵa estetikalıq tárbiyanı qáleplestiriwdiń tiykarınan tómendegidey jolı hám usıllarınan paydalanıw múmkinÚ kórkem-óner shıǵarmaların ata-analar menen birgelikte tallap, oǵan baha beriw, estetikalıq tapsırmalardı sheshiw, saz úyreniw ushın shańaraqtaǵı úlkenler menen shınıǵıwlar ótkeriw, saz shertiw, muzıka tańlaw, súwret salıw, unamlı órnek kórsetiw, maqtap, sharapatlaw úyde kishi úkeleri menen birgelikte qosıq aytıw t.b. sebebi shańaraqtaǵı estetikalıq tárbiya hám kórkem-óner shıǵarması adamlardıń turmıstı obrazlar prizması arqalı kóriwin oyatadı.

Balalardı estetikalıq jaqtan rawajlandırıw ushın kórkem-ónerdiń hár bir túri óziniń ayırıqshalıq belgilerine iye. Ásirese shańaraqtaǵı qollanbalı kórkem-óner buyımları, turmıs estetikası balalardıń kúndelikli turmıstaǵı zatlardı tańlawındaǵı kórkemlik talǵamın qáleplestiriwge járdem etedi.

Usınday áhmiyetlilikleri shańaraq tárbiyasında usınıń ishinde balalardı gózzallıqqa qáleplestiriw máselesinde barkedal áwladtı tárbiyalawdıń tiykarǵı tarawı sıpatında barkedulla názerde tutılıwı tiyis.

JUWMAQ

Balalardı estetikalıq tárbya beriw-pedagogikalıq mashqala sípatında bolıp jaslıǵınan baslap ádeplilikke úyretiw estetikalıq tárbiyanıń áhmiyetli talaplarınıń biri. Shańaraqta balanıń tuwılǵan kúnin belgilew, onıń birinshi ret mektepke qádem qoyıwı, onı kino teatrlarǵa alıp barıw, birgelikte jańa jıldı kútiw, ělka bayramında qatnasıw estetikalıq tárbiyada úlken orın iyeleydi. Shadlıq, quwanış balanıń sezimine sapalı, unamlı tásir tiygizedi, ol sol sebepli turmıstan qanaatlanıwshılıqqa iye boladı, basqalarǵa húrmet kórsetedi, doslarına jan-táni menen járdem beredi.

Etikalıq hám estetikalıq ruwıxta tárbiyalanǵan balada sıpayılıq, xoshkewililik, ádeplilik onıń is-háreketindegi negizge aylanadı, bunı ata-analar bárqulla este saqlawları hám bul pazıyletler balanıń xarakterine sińip ketiwi ushın pedagoglar másláhátlerinen paydalanıw lazım. Shańaraqta estetikalıq ruwxta tárbiyalanǵan bala úlkeygennen soń, óziniń jeke hám jámiyetlik xızmetinde hár qanday jamanlıqqa, tómenlikke, jaramas is-háreketlerge hám biymaza gáplerge qarsı gúresedi, sebebi bunday unamsız háreketler onıń idealına tuwrı kelmeydi. Estetikalıq hám ádeplilik ruwxında tárbiyalanǵan bala shańaraqtıń baxtı, kórki hám bunday jaslar xalqımızdıń keleshegi, úmiti, jámiyetimizdiń gúli sanaladı.

Hár bir ata-ana óz perzentiniń tuwrı sózligi, mártlik, hadallıǵına quwanadı. Kerisinshe, gózzal jaslıqtıń qádirin bilmegen, basqalardıń zeynine tiyip, masqaralaytuǵın, jaman minez-qulıqlı balalardıń ata-anaları onnan azap shegedi.

Shańaraqta hádden tıs erke ósken bala unamsız islerge, egoizmge ádetlenedi, úyde, kópshilik jıynalatuǵın orınlarda qolaysız, unamsız islerdi islewge jol qoyadı. Geyde bunday balalar ata-anasınıń pikirlerine, is-háreketlerine qarsı shıǵıwı múmkin. Olar menen qarsılasıp pikir alıladı. Bul jaǵday natuwrı tárbiyanıń aqıbetinen kelip shıǵadı.

Jalqawlıq biyparwalıq, miynetke biyparwa qaraw, tapsırmanı júzeki orınlaw-bulardıń barlıǵı jaman tárbiyalanǵan bala xarakteriniń unamsız qásiyetleri. Balanıń júris-turısındaǵı, is-háreketlerindegi gózzallıq óz-ózinen payda bolmaydı.

Bunıń ushın ata-analar jaqsılıq hám jamanlıq, doslıq hám kemtarlıq, úlkenlerge húrmet h.t.b. tuwrısında balalar menen gúrrińlesip turıwları laım. Esi kirgennen soń balanıń ózi ádep, izzet húrmetti bilip aladı dep oylaw natuwrı. Balalar unamsız, jaman islerge kóbinshe dáslep túsinbeslikten jol qoyaadı. Bazı ata-analar perzentlerinde unamsız is-háreketlerdiń payda bolǵanlıǵın bayqamay da qaladı. Keyin bolsa pushayman boladı. Bazı birewler meniń balam aramas qılıqlardı qayaqtan úyrendi eken dep hayran qalıp júredi. Lekin ózleriniń biyparwalıq qılıp bala tárbiyasında púrsattı qoldan bergenligin túsinbeydi, ózlerin aqlawǵa urınadı. Adamlar menen óz-ara qarım-qatnasıqtaǵı, gózzallıqtıń biri doslıq. Ata-analar shańaraqta balanı adamlarǵa doslıq ruwxında tárbiyalawı lazım. Balalarǵa doslıq sezimi haqqında ertekler gúrrińler, ańızlar aytıp beriwi úlken áhmiyetke iye. Balalardıń óz teńleri menen birgelikte oqıwı, miynet qılıwı, jasawı, bir-birine shın júreктен járdem beriwi, bir-birin húrmet qılıwı-doslıq belgisi. Shın dos bir-biriniń kemshiliklerin jasırmay betine aytadı, haqıyqattı aytıwdan qorıqpaydı, kemshiliklerdi kritikalaydı. Doslıq birgelikte ishıp-jep, zawqı-safa súriwden ibarat emes, haqıyqıy doslıq is jaqpaslarǵa, kózboyamashılarǵa qarsı birgelikte gúrsete belgilenedi. Jaslardıń ómirinde doslıq tuwrısında, olardıń gózzal qásiyetleri boyınsha órnek bolatuǵın mısallar júdá kóp.

Adamnıń joqarı tárbiyalanǵanlıq, gózzallıq pazıyletleriniń biri álpayımlıq esaplanadı. Kemtar adam jámáát ishinde ózlerin álpayım, hámme qatarı ápiwayı tutadı, olar ózlerin basqalardan joqarı qoymaydı, hawlıqpaydı, maqtanbaydı.

Bizniń jámiyetimizde insannıń qádir-qımbatın onıń mánsabına emes, bálki ulıwma xalıq paydası ushın qılıp atırǵan miynetine, insanparwalıǵına qarap belgilenedi. Ápiwayılıq, kemtarlıq adamlardıń jalpı qásiyetleri. Olar jámiyet máplerin jeke máplerinen joqarı qoyadı. Menmenlik maqtanshaqlıq, jámiyetimizdiń ádeplilik, gózzallıq printsiplerine qarsı bolıp adamnıń jaman táreplerin kórsetedi. Kemtar adamlar jiberilgen kemshilikti ózlerinen izleydi hám solardı saplastırıwǵa háreket qıladı. Olar basqalardıń miynetin húrmetleydi. Olar menen adamgershilik gózzallıqtı saqlawǵa umtıladı.

Adamnıń gózzallıq pazıyletleriniń biri-jıllıq sózlik. Bunday adam basqalarǵa bárqulla húrmet penen qaraydı. Jıllı sózlik- ekijúzlemeshilik, jaǵımpazlanıw emes, bálkim aqkókireklik, ádillik, ruwxıy páklik insannıń sulıwlıǵı sanaladı.

Balalar jıllı sózlikti jas úlkenlerden úyrenedi. Olardı jaslıǵınan baslap «raxmet», «keshirersiz», «marhamat» dewge úyretiw gerek. Balalardı ózlerinen úlkenlerge sálem beriwge, avtobus, trolleybuslarda olarǵa jol hám orın beriwge, kekse-qarıyalarǵa járdem beriwge ádetlendiriw gerek.

Insan gózzallıǵı tiykarları, jaslardıń minez-qulqı, júris-turısı, is-háreketleriniń qaǵıydası tárbiyalıq isler kontseptsiyasında bayan etilgen. Jaslarǵa bunıń áhmiyetin anıq qılıp túsindirip beriw hám de olardı tárbiya kontseptsiyası qaǵıydalarına ámel qılıw ruwxında tárbiyalaw ata-analardıń hám jas úlkenlerdiń parızını sanaladı.

Balalardı shańaraqta gózzallıqqa tárbiyalaw protsessi tárbiyashı qálegen sıpatlarda tárbiyalanıwshıǵa sińdiriw ushın tárbiyalanıwshınıń psixologiyasına málim bir maqsetke qaratılǵan gózzallıq tárbiyasın qalıplestiriwge sistemalı túrde tásir qılıw bolıp esaplanadı. Tárbiyanıń bul tárizdegi tártip tárbiya túsiniǵine kiretuǵın barlıq nárseni: dúnyaǵa kóz-qaras, ádep, gózzallıq, jámiyetlik minez-qulıq qaǵıydaların sińdiriw, málim xarakter hám erk, ádet jaratıw, fizikalıq jaqtan rawajlandırıw h.t.b. máselelerdi óz ishine aladı. Usınday ján jaqlama jámlesken tárbiya elementlerin sapalı paydalanıw barısında shańaraqta balalarǵa estetikalıq tárbiya beriw isi mazmunlı júzege asadı.

Shańaraqta balalarǵa estetikalıq tárbiyanı qalıplestiriwdiń tiykarınan tómendegidey jolı hám usıllarınan paydalanıw múmkin: kórkem-óner shıǵarmaların ata-analar menen birgelikte tallap, oǵan baha beriw, estetikalıq tapsırmalardı sheshiw, saz úyreniw ushın shańaraqtaǵı úlkenler menen shınıǵıwlar ótkeriw, saz shertiw, muzıka tańlaw, súwret salıw, unamlı órnek kórsetiw, maqtap, sharapatlaw úyde kishi úkeleri menen birgelikte qosıq aytıw t.b. sebebi shańaraqtaǵı estetikalıq tárbiya hám kórkem-óner shıǵarması adamlardıń turmıstı obrazlar prizması arqalı kóriwin oyatadı.

Balalardı estetikalıq jaqtan rawajlandırıw ushın kórkem-ónerdiń hár bir túri óziniń ayırıqshalıq belgilerine iye. !sirese shańaraqtaǵı qollanbalı kórkem-óner

buyımları, turmıs estetikasi balalardıń kúndelikli turmıstaǵı zatlardı tańlawındaǵı kórkemlik talǵamın qalıplestiriwge járdem etedi.

Balalardı estetikalıq tárbya beriw-pedagogikalıq mashqalası áhmiyetlilikleri shańaraq tárbiyasında usınıń ishinde balalardı gózzallıqqa qalıplestiriw máselesinde barksamal áwladtı tárbiyalawdıń tiykarǵı tarawı sıpatında barksulla názerde tutılıwı tiyis.

PAYDALANILGAN ÁDEBIYATLAR

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги —Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги ПФ-4947-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари. – Т.: 2017 йил, 6-сон, 70-модда.

2. Ўзбекистон Республикаси президентлигига номзод Шавкат Мирзиёев сайловолди дастурининг асосий йўналишлари

3. I.A.Karimov «II shaqriq Ózbekistan Respublikasi oliy májilisiniń sessiyasidan maruza matini»

4. Tálim tuǵrisidagi qonun

5. O.Turaeva, M Turapova «Odobnoma» Tosh 1996 y «Óqituyshi»

6. O.Turaeva «Odobnoma» Tosh 1996 y «Óqituyshi»

7. O. Muminov. «Xalq oǵizaki ijodi va axloqiy tarbiya» Tosh 1993y «Óqituyshi»

8. S.Raxmanov «Tarbiyaviy ishlarda ózbek xaqining milliy urf-odatları va ananalaridan foydalanish» Tosh 1996 y «Óqituyshi»

9. A.K.Joraew «Tarbiyaviy darislarni ótish» Tosh 1994 y «Óqituyshi»

10. Barkamol avlod orzusi. -T. Sharq, 1999.

11. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. -T. Uqituvchi 1993.

12. Abdurasulov M. Uzbek marifatparvar shoirlari ilm marifat haqida. -T. Uqituvchi, 1981.

13. Aliqulov U., Omonboev R. Jomiy va Davoniy talim-tarbiya h'aqida. -T. Uqituvchi, 1981.

14. Imom Ismoil al-Buxoriy. Al-adab al-mufrad. /Odob durdonalari/. -T. Uzbekiston, 1990.

15. Imom Ismoil al-Buxoriy. Al-jome as-saxix. -T. U'zbekiston, 1991.

16. Mavlonova R. va boshq. Pedagogika. -T. Uqituvchi, 2001.

17. Pedagogika (prof. A.K.Minavarovning umumiy tahriri ostida). -T. Uqituvchi, 1996.

18. Uzbek pedagogikasi antalogiyasi I-II t. (tuzuvchilar K.Xoshimov, S.Ochil. Uqituvchi, 1995-2000)
19. «Siniftan va maktabtan tashqari tarbiyaviy ishlar konsepsiyasi» Marifat gazetasi 1993 y
20. «Muloxat- manaviyat tarbiyasi»
21. S. Oshilov mustaqillik manaviyat va tarbiya asoslari» Tosh 1995 y «Óqituyshi»
- 22.M.Inomova «Farzand-nixol, ota – onabaǵbon,» Tosh 1993 y «Óqituyshi»
23. Nishanova «Manabiyatdarislari» Tosh 1994 y «Óqituyshi»